

1694.

1. Berger, Jo. Henricus : De jure fidei in dubiis quaestio-
nibus.
2. Berger, Jo. Henr. : De foro rerum singulari
3. Brendel, Joh. Korp : De constituto conventionali.
4. Heber, G. Michael : De hypotheca feudalis - 2 Vimpl.
5. Hornius, Kaspar Hornius : De confirmatione statutorum
municipalium per superiores.
- 6^a = Hornius, Kasp. Heinr. : De injuria conditionali.
7. Hornius, Kasp. Heinr. : De dispositione testamentaria,
et successione descendantium in feudo.
- 8^a = Hornius, Kasp. Heinr. : Portionum juris feudalis exercitatis
X de servitutibus feudis impostis, et praescriptione
feudali.
- 8^b = Hornius, Kasp. Heinr. : Portionum juris feudalis exerci-
tatis XI de investitura et juramento fidelitatis.
- 8^c = Hornius, Kasp. Heinr. : Portionum juris feudalis exercitatis
XII de dispositione testamentaria et successione des-
cendantium in feudo.

1694.

8^a Hornius, Kasp. Hieronymus: Prætorum juris feudalis
exercitatio XIII de successione ascendentium

et collateralium.

9. Hornius, Kasp. Henricus: Nobiles imperii immediate
si utrum gaudeant supraditione territorii?

10. Inq. Michel, Joh. Kasp.: Quaestiones criminales
in Jctis Blasphemiae, sacrilegii, homicidii, pæsti-
cidii, adulterii, bigamiae, incendii ac veneficii.

11. Kirchmayer, Georg. Wlth.: De decore actionis oratoriae

12^a & b Kirchmayer, Georg.: Permissoria II^{um} summa
2^{arum}.

13^a & b Lünebecke, Frieder. Aug.: De potestate principis

13^c circa reprobationem.

14. Merivius, Joh. Carolus: De juramento delato super
causa famosa

15. Neumann, Jo. Georg.: De constitutoribus symboli
apostolici

1694.

16. Rottmann, Christianus: De moderamine affectuum.
17. Seebach, Hein Ernst: Insuperantem ipsos jure nullum.
18. Braun, Gotthardus: De obligationibus, quae ex relictis
nascentur.

[Faint, illegible handwriting on aged paper]

22
EXERCITATIO IVRIS PVBLICI
DE
POTESTATE PRINCIPIS
CIRCA RELIGIONEM

Ober:
Von der Macht und Gewalt eines Landes
Herrn gegen der Religion

1194
73c
QVAM
P R A E S I D E
FRIEDER. AVGVSTO
Lüdeckens
I. V. D.

IN AVDITORIO ICTORVM
AD D. AVGVSTI MDCXCIV.
PVBLICE DEFENDIT
LOTH SIEGMVND DE MINCKWITZ
EQVES LVSAT.

VITEBERGAE, RECVSA IN OFFICINA HAKIANA.
MDCXXXVII. (7)

EXERCITATIO JURIS PVBLCI

POTESTATE PRINCIPIS
CIRCA RELIGIONEM

DE
RE
SPEM DE SPACIO ET ORIGINI EIVS QVAESITIO
SERRI GEGEN DER RECHTION

FRANCOFURTI

ERLEIDEN AVGVSTO

ZUERSTEN

IN AVDIOTORIO ICTORVM

LOTH. SEGMUND DE MINGWITZ

AD CXXXVII
VITTEBROG. RECVSA IN OFFICINA HANOV. (5)

Q. D. B. V.

EXERCITATIO JURIS PUBLICI

De

POTESTATE PRINCIPIS
CIRCA RELIGIONEM.

I.

Religionem, cultum illum sanctissimum, quo Deum tanquam summum omnium rerum gubernatorem veneramus, potissimum civilis societatis esse vinculum, pacisque ac tranquillitatis publicæ fundamentum, apud omnes ferme, quos novimus, populos, quamdiu stetit hoc rerum corpus, controversia ac dubitatione caruit. Quamquam enim per se imprimis ad Dei gratiam conciliandam valeat, habet tamen & suos in humana societate effectus maximos. Neque enim immerito PLATO *Lib. 10. de LL.* religionem propugnaculum potestatis ac legum & honestæ disciplinæ firmamentum vocat, nec injuste PLUTARCH. *in Lib. contr. Colot. p. 1125. lit. E.* eam nuncupat similiter *συνετηνὸν ἀπ' ἀρχῆς κοινωρίας ἡθῆς νομοθεσίας ἕξιστομα*, coagulum omnis societatis & fundamentum legis-

A

legis-

legislationis. Nam nihil ad conservandam Rempublicam religione fortius, nihil fide sublimius; Imo nihil est, quod animos hominum consociet magis, & Reipublicæ compagem firmiter contineat. In hoc enim vertitur Reipublicæ beatitas, ut cives fidelem superioribus præsentem observantiam, ad quam rem qui aliud medium religione putat esse efficacius, longe sane omnium Reipublicæ gerendæ peritorum judicio decipitar. Siquidem religio optimum est frænum & coercitio in animis ab omni rebellionē & insolenti motu, nihilque magis Reipubl. conducere ac salutare esse potest, quam ut Dei metu imbuantur cives, quem ubi vindicem timent magis, quam judicem humanum, divinam contra ordinationem nihil molientur, & si meminissent, omnibus rebus interesse Deum, abditosque & retrusos animi recessus nosse illum ac penetrare, formidine ac veneratione numinis ab impiis conatibus deterrebuntur. Proh Dei atque hominum fidem! si nulla in Republica religio, nulla pietas, quæ foret rerum facies? Pietate sublata, inquit CICERO *L. 1. de Nat. Deorum.*, Fides etiam & societas humani generis, & una excellentissima virtus iustitia tollitur. Pietate sublata, inquit PATERCULUS *L. 2. in pr.*, nemo sibi putabit turpe, quod aliis fuit fructuosum. Imo demum pietate sublata, ait BODINUS *de Rep. L. 4. c. 7.* omnis peccandi metus ex animo evellitur. Ut paucis multa complectar, sine religione ac pietate Respublica non magis constitui aut constituta servari potest, quam urbs sine solo. Sicuti enim solum est basis urbis, ita Religio est fundamentum Reipublicæ. Unde recte Numa Pompilius omnium primo civibus Deorum metum injiciendum esse autumavit, LIVIUS *Lib. 2. Hist. Rom.* Et scite admodum Theseus Rem publicam Atheniensium præclare fundaturus a religione tanquam basi fecit initium, PLUTARCHUS *in vit. Th. fere*

ferei id quod conceptis verbis docet SYNES *in or. de regn.* quando ait: 'Ευσέβεια δὲ πρώτων ὑποβεβλήθω κρηπίς ἀσφαλής, ἐφ' ἧς ἐσῆξει τὸ ἄγαλμα ἐμπεδον τῆς βασιλείας, i. e. interprete LIPSIUS: Pietas primum subternitor fulcrum & crepido, cui firmiter insistat hoc regni simulacrum.

II.

Cum igitur Religionis tanta vis sit in Republica, cum sit ejus fulcrum & fundamentum, quo substracto & ipsam concidere, aut commoto saltem & ipsam nutare necesse est, inique profecto fecerit tam contra utilitatem publicam, quam contra dignitatem Majestatis, qui eam in alterius, quam hujus, imperio sitam esse contenderit. Cui enim Jurisdictio data est, illi ea quoque concessa videntur, sine quibus Jurisdictio exerceri nequit, *L. 2. ff. de Jurisd. l. 5. de offic. ejus cui mand. est Jurisd.* & cui summa Reipublicæ salutis cura est commissa, illi & ea pariter commissa intelliguntur, sine quibus salus Reipublicæ non potest procurari, inter quæ, si quicquam aliud, primum locum sibi vindicat religio. ARNISÆUS *de Jur. Maj. c. 6.* Sane religionis cura & ordinatio sacrorum principi cuique summo ex vi ipsa Majestatis, qua pollet, & qua princeps est, idque jure gentium competit. Non ergo ulli alii, sive in Republica inferiori, sive extra Rempublicam summo, sed soli Principi & Majestatem in Republ. habenti ea tribuenda est. Quantum enim circa cultum divinum vi patriæ & economicæ potestatis quisvis paterfamilias in sua domo potest, tantum & plus etiam Jure gentium potest Princeps in suo territorio ac ditione, quippe qui omnes potestas inferiores subordinatas habet, & modo quodam eminenti sub Majestate sua continet. ZIEGL. *de Jur. Maj. l. 1. c. 13. ff. 22.* Accedit quod in sacris literis custodiam utriusque tabulæ decalogi expresse principi commissam ac demandatam vi-

deamus, quæ curam circa sacra eidem luculenter defert. *Deuter. 17. v. 18.* Næc finit insuper ipsa summi indoles imperii, ut penes alium quam Principem religionis cura sit. Eo ipso enim dum summum est, aliud summum juxta se pati ac perferre nequit, sed reliqua omnia sub se continet & ordinat; Quis vero nescit partem firmandi imperii potissimam in bene firmata Religione consistere? Quam obrem summum imperium circa hanc quoque regimen aliquod continebit, aut si non continet, exemptio ut doceatur, erit necessarium; *ZIEGL. de Jur. Majest. l. 1. c. 13. th. 28. H. Grotius de Imp. Summ. por. circ. sacr. c. 1. §. 3.*

III.

Summa quidem ope connixi semper sunt exemptionem hanc probare Romanæ curiæ assentatores, qui soli Papæ religionis curam tribuunt, contra vero Principes & Magistratus seculares penitus excludunt; Sed rationes, quas attulerunt hætenus, & adhuc afferre solent, ita comparatæ sunt, ut merito exclames cum Melicerta: de rebus periisse frontem! Summa enim impudentia defendere ac propugnare minime erubescunt, quoad divinum cultum a Pontifice totum Christianum orbem dependere; Illi enim a Christo in omnem Ecclesiam munus vicarium commissum esse, ut architectonice eam regat ac gubernet. Hinc illi jus competere doctrinam fidei Christianæ alique ad divinum cultum pertinentia constituendi, ac omnes de fide controversias definiendi infallibili judicio, adeo, ut quod ab ipso definitum fuerit, sine certa animæ pernicie in dubium vocari nequeat. Ex quo Jure Majestatico Pontificis ulterius evincere conantur, in religionis negotiis omnes penitus Christianos ejus imperio subiectos esse, omnes sacròrum ministros, nec non bona sacra ejus unitus imperio teneri, imo Reges & Principes in tantum ipsius legibus

legibus quoque esse obnoxios, ut si forte illi aut non curare satis rem Ecclesiæ, aut ejus commodis obstare videantur, tum omni dignitate privare eos Pontifex exuereque valeat. vid. CONRING. in *Diss. de Maj. civ. aut & off. circ. sacr.* lib. 25. Ita garrunt ineptiuntque in sui Pontificis gratiam mancipia papalis Sanctitatis; Ast fundamento horum omnium, dic quæso, quid debilius? Ex antea dictis jam satis manifestum est, civili Majestati competere natura sua sacrorum curam ac ordinationem; ad hæc tam ex Scriptura sacra, quam omnium gentium moribus ac institutis potest comprobari, ad eum, qui τὸ ὑψίον habet in Republica, religionis curam pertinuisse semper; quo ergo Jure Pontifex eam seculari Magistratui eripere, sibi que soli vindicare potest? Sufficiat e sacro Codice exempli loco Davidem adduxisse, nec non Hiskiam & Josiam, qui circa sacra laudabiliter imperium exercuerunt. E gentibus vero Persæ præferendi erunt cæteris, de quibus Philostratus in vita Apollonii restatur, quod nemo apud eos ad imperii fastigium evehi potuerit, qui non antea Magorum disciplinam scientiamque percepisset, eo sine scilicet, ut eo melius sacrorum cura a summa Majestate administraretur. Quæ cum ita se se habeant, Pontificem Romanum, dum nihilominus, sibi solummodo & nulli alii competere sacrorum curam, oblatrare pergit, id omne aut a Deo immutatum aut remissum esse ab omnibus populis, docere oportebit. Posterius factum esse, nemo dixit hætenus, & insuper historiis ac rerum monumentis adversa fronte oblectatur. Prius autem contigisse, Pontificii ex iis, quæ Christus Petro dixit, probari posse autamant: *Dabo tibi claves regni celorum, supra hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & pasce oves meas.* Verum perperam admodum hæc verba in fidem grandis Paradoxi de sacra Monarchia

Pontificis sanctissimi ab iis proponuntur. Neque enim ibi diserte Servatori sermo fuit de Majestate quadam regia Sacrorum, nec ulla Papæ facta fuit mentio, nec Petro demum soli hic aliquid conceditur, quod non legamus alibi omnibus Apostolis fuisse attributum. Præterea etsi concederemus forsitan, Pontificem Romanum succedere in jura Petri, eaque omnia soli Petro seorsim esse mandata, super petram tamen Ecclesiam ædificare, non est, concedere primatum ac dominationem, regni cælorum claves dare, non est, imperium transferre in Ecclesias totius orbis, nec oves tandem pascere, habere supremum ac immetatum regimen significare poterit. Vid. CONRING. *cit. loc. §. 32.* Sane nullo prorsus modo omnia hæc dicta facere ad adstruendam papalem Monarchiam, quod primitivæ Ecclesiæ penitus ignota fuerit hæc ratio interpretandi, argumento est certissimo. Vid. MARC. ANTON. *de DOMINIS de Rep. Eccles. L. 1. c. 6. 7. 8.* Quamobrem si exactius considerentur omnia, hæcenus non jure alio, quam titulo pro possessore tantam potestatem Pontifex sibi arrogare potuit ZIEGL. *de Jur. Maj. c. 13. §. 21.* Qui titulus non magis eum tuebitur, quam impium prædonem in vera ac legitima possessione dominum turbantem, & occupantem rem alterius conatu temerario. Nec proderit ipsi insuper aliqua præscriptio; Etiam si enim ea sæpe numero haud esset interrupta, ut cuncti, qui temporum historiam nobis reliquerunt, unanimiter testantur, ad illam evertendam tamen hoc unicum sufficeret, quod nec præscriptione immemorialis temporis queat fieri, ut, quod divino jure non institutum est, ab eo institutum videatur. Conf. H. GROTIUS *de Imp. Sum. Pot. circa Sacr. c. 4.* & Henricus Henniges. *c. 2. de Pot. Imp. circ. sacr.*

IV.

Ast post papales parasitos non desunt alii, qui summam Principi circa religionem potestatem similiter prorsus denegant, eamque non Pontifici, sed potius Episcopis adscribunt. Quam sententiam imprimis amplexantur, qui Pontificem Romanum Episcoporum concilio subjiciunt, quorum in Galliis præcipue quamplurimi reperiuntur. Nec ab his illi ex Protestantibus procul abeunt, qui vim de sacris statuendi solis Ecclesiæ ministris eunt attributum, quæ opinio Genevæ primum, Calvino atque Beza autoribus, exorta & inde passim disseminata est, hodieque maximam Puritanismi partem in Anglia constituit. Vid. H. GROT. *de Piet. Ord. Holland.* Fuit tam hi, quam illi, aucupes verborum sunt, effatum Christi *Job. XX. Quibus remisistis peccata &c.* pro fundamento opinionis suæ afferentes. Quo ipso dum Episcopis aut Evangelii ministris Majestatem sacram a Servatore commissam arbitrantur, ad inaudita interpretationis diverticulum confugiunt. Neque enim, prædicta verba perspicue de Majestate quadam sacra agere, temere quis dixerit, neque obscure illam innuere duntaxat, certissimo itidem argumento est, quod primis Ecclesiæ temporibus ejusmodi interpretatio non fuerit in usu. Vid. SOZOM. *l. 7. c. 9.* & SOCRATES *in Hist. Eccles. l. 5. præf. &c. 10.* Non tantum vero hoc modo manifestum est, Episcopis vel aliis Ecclesiæ Presbyteris in sacris Majestatis jura a Servatore non esse attributa, verum etiam ex aliis Scripturæ Sacræ testimoniis evidentissime probatur. Etenim Majestas circa Sacra consistit partim in potestate ferendarum Legum, quibus adstringantur cives, partim in potestate, eosdem ad obedientiam cogendi, quæ vis utique dominio imperioque aliquo, adeoque fascibus & gladio instructa esse debet. Talem autem vim Apostolis penitus negatam esse,

esse, ex eo servatoris patet: *Reges gentium dominantur iis, & qui auctoritatem habent in eos, benefici vocantur, vos autem non sic. Luc. 22. v. 25.* Nonne hisce verbis dominium, quod Reges habent, & quod in coactiva aliqua auctoritate situm est, ab Apostolis omnino removetur? Si autem Apostolis Majestas sacra expresse denegata est, quo Jure, quaeso, Episcopi vel alii Presbyteri sibi arrogare eam poterunt? Porro constat, si regnum Christi non est de hoc mundo, adeoque non defenditur vi aut armis, ministris ejus in hoc regno nullum imperium ac vim cogendi convenire. At vero ipse Rex noluit defendi vi aut armis *Job. XIIX.*, quod Regnum ejus a terrestribus imperiis plane alienum esset. Enormi igitur impudentia & per quam elato spiritu plus appetunt ministri, quam ipse Dominus sibi arrogavit. Certe ipsemet Servator dicit *Job. 20. v. 21. Quemadmodum me Pater misit, sic ego mitto vos* Christus autem non missus fuit, ut exerceret Majestatem aliquam mundanam; quamobrem nec ministris suis peculiarem quandam circa Mejestatem conferre relinquereque potuit. Probari idem posset & ex eo, quod Salvator Caesari, quae Caesaris essent, diserte reddi jussit, tum autem temporis jus fuerit Caesari in sacra aequae ac profana; Probari posset & ex aliis scripturae sacrae locis. Verum satis superque sunt probandae Thesi, quae haecenus adduximus, adeoque diutius his immorari non est necessarium.

V.

Id saltem monitu adhuc dignum ducimus, antequam, fractis adversariorum armis, & jure suo principibus asserto, ad illorum circa religionem officium transgrediamur: satis supine statuere nonnullos, Evangelicae ac reformatae religionis Principes Ecclesiasticam Jurisdictionem & vim de sacris statuendi ex mera conventionem natos esse, & post

post Passaviensem atque Westphalicam transactionem duplicem personam, principis nimirum & Episcopi, in suis territoriis hodie sustinere. Cum enim ex antea dictis perspicue appareat, summam circa sacra potestatem Episcopis nequaquam convenire; sed illam jure proprio principibus ex vi & indole imperii, & quatenus sunt principes, unice competere, non aliam profecto propter restitutum exercitium filius potestatis personam repræsentare poterunt, quam qua de profanis disponunt atque ordinant. Potestas, qua Princeps tam circa sacra quam profana imperat una eademque est, nec propter duplex objectum duplicatur. Non ergo dici potest, respectu hujus unius potestatis personam duplicem principem sustinere; nec rectius forte Episcopalia jura principes Protestantes exercere dixeris, quam si jurisdictionem, ministro tuo mandatam, vel de facto ab ipso usurpatam, cum vindicaveris, ministri jurisdictionem appellare velis, ejusque respectu ministri personam dicaris repræsentare. STRAUCHIUS *Dissert. Exor. V. reb. 13.* Nam postquam clarior lux Evangelii refulsit in Imperio, & Evangelicæ Religionis Principes excusserunt fortiter papale jugum, per instrumentum religiosæ pacis non potestas quædam Episcoporum propria in eos devoluta est, sed Jura Sacrorum superioritati Territoriali, æmulæ Supremæ Majestatis, cohærentia, & quorum exercitio tantummodo caruerant, postliminio principibus fuerunt restituta, non quasi ante illa non habuerint, sed ut libere & tranquille, & sine ulteriore turbatione Pontificis ea impostero exercere possent. Probe igitur observandum est, Principes nostros non exinde habere potestatem de sacris statuendi, quod Jura Episcopalia per dicta instrumenta pacis nacti sint, & quod in suis territoriis Episcopi personam repræsentent, sed ex vi ipsa
 B
 imperii

imperii & indole superioritatis territorialis Sacrorum curam ad eos pertinere. Nec hæc de verbis duntaxat est observatio, sed ad jus rei multum interest, itane, an aliter loquaris. Sponte enim exinde fluit, quod nec Pontificie Religionis Statibus, vel ipsi Augustissimo Imperatori Sacrorum cura deneganda sit, si jure sibi competente uti, & juribus, ex errore & cæca superstitione Pontifici indultis, renunciare velint, ut eleganter ostendit BRUNNEMANNUS *de Jur. Eccles. l. 1. c. 2. ff. 27.*

VI.

Sed nondum omni dubio per hætenus allata exasse satisfactum est; id paulo exactius adhuc trutinandum, an adeo urgentibus nitantur rationibus, qui sprete Dd. sententia communi, Protestantes Principes potestatem de sacris statuendi, non per vindicationem, sed per conventionem novam, & Leges pacti ex transactione Passaviensi, & Instrumento pacis Osnabrugensis, nactos esse, non dubitant asseverare vid. DN. LYNKER. *Diff. de Super. Sacr. ff. 2.* Minus caute hanc ob causam superioritati territoriali sacrorum jura adscribi autumant, quod illa, si in se, & non, prout hodie LL. Imperii, imprimis vero dictis pacificationibus firmata est, consideretur, adtribuendum jus Sacrorum minime sufficiat. Sed rationem hanc aperte falsam esse, vel tralatitium illud: *cujus est regio, illius etiam est religio, facillime evincit.* Tam divinis LL. quam omnium Gentium moratorum institutis, ut supra probavimus, sancitum & receptum est, ut is, qui Majestatem habet in Republ., habeat etiam sacrorum curam ac ordinationem. Jam vero superioritas territorialis, etiamsi illam absolute, & nullo prorsus respectu ad dictas Pacificationes habito consideres, æmula Supremæ Mejestatis est. Dic igitur quæso rationem mihi, quæ impediatur, quo minus ex vi ac indole

indole illius nostris Principibus sacrorum jura queant tribui? Forſitan hanc mihi dabis, eum, qui ſuperioritatem territorialem habet, non plus in territorio poſſe, quam Imperatorem in Imperio; Imperatori vero in Imperio manus circa ſacra penitus ligatas eſſe. Reſpondeo, qui territorii ſuperioritate gaudet, habet omnia, quæ Imperator habet, tam potentia quam actu. Potentia autem jus ſacrorum Cæſari ineſſe, ſi renuas, idem eſt, ac ſi Chriſtum Deum eſſe neges, eo, quod ſponte ſe exinaniverit, & divina virtute ſua non uſus ſit in terris. Inſtas: Cæſarem omni circa ſacra poteſtate ſe penitus abdicaffe; quare nec dici queat, illum adhuc potentia habere jus ſacrorum. Regero, poteſtas circa ſacra eſt pars majeſtatis, nec a Majeſtate citra deſtructionem ejus commode diſjungi poteſt. Quamdiu itaque Imperator habebit Majeſtatem, habebit etiam ſacrorum jura quoad potentiam, quamvis illorum exercitio ſe abdicaverit; nec pacta & transactiones obſtabunt, quominus illa, utpote Majeſtati nexu indiſſolubili devincta, etiam quoad exercitium ad ſe revocare poſſit; cum illa pacta divinis & humanis legibus; imo naturæ ipſius Majeſtatis e diametro adverſa, Imperio vero pernicioſa ſint. Sed vereris ultimo, præjudicium principibus non exiguum illatum iri, ſi illis jus Sacrorum ex mera territorii ſuperioritate aſſeras, idque ex diſtis Pacificationibus non accepſiſſe eos, ſed recepſiſſe, audeas defendere; cum ſequatur ex hac hypotheſi, illis nihil amplius hodie competere, quam quod antea habuerint, ante diſtas Pacificationes autem aut parum, aut nihil juris circa ſacra principibus competiſſe. Meretur laudem hæc vigilantia tua, ne intereſſe principum periclitetur; ſed hac in parte ea tuto ſuperfedere poteris. Principes enim ante diſtas Pacificationes ſummam circa ſacra poteſtatem utique habue-

buerunt, & caruerunt duntaxat ejus exercitio, nec opus
 fuisset restitutione, quam communiter per dictas Pacifi-
 cationes factam volunt, ni violentiæ Papales iis exerciti-
 um hujus potestatis adeo reddidissent dubium, ut non ni-
 si Lege publica in pristinam libertatem vindicari poterit.
 Testatur ipse CONRINGIUS, qui hic in partes contrarias vo-
 catur, *alleg. c. 6. ad Bull. Innoc.*, jam pridem ante instru-
 mentum Pacis, & subsecutam Bullam Innocentii, deper-
 dita fuisse, quæcunque antehac seu jure s. injuria, circa
 ea, quæ Evangelicis vi Pacis sunt concessa, Pontifices
 possederint. Si igitur jam pridem ante Pacem Jura Pon-
 tificis in terris Protestantium deperdita fuerunt, qua ra-
 tionè dici possit, ea demum vi dicti Instrumenti expirasse,
 & principes ex eo demum tempore sacrorum jura conse-
 cutos esse, ingenue fateor, non possum divinari. Testat-
 ur porro Doctissimus SCHILTERUS in aureo de libertate Ger-
 manæ Ecclesiæ libello. *L. 4. c. 7. 8. 6.* jam Ludovici Bava-
 ri temporibus Marsilium Patavinum ordines Imperii ad-
 monuisse, ut jus reformandi, cujus singuli pro rata terri-
 torii omnino essent participes, exercerent libere, & huic
 monito benignas Principes præbuisse aures, actu in suis
 territoriis de Sacris jam ante duo secula disposuisse, ele-
 gantissimo WILHELMI Landgrafi Thuringiæ & Marchio-
 nis Misniæ exemplo comprobatur, exhibens insinuat §. 7.
 pragmaticam sanctionem, quam dictus WILHELMUS,
 Anno 1448. diata cum Statibus Provinciæ celebrata, de
 cultu divino & rebus sacris promulgavit; qui ergo dici
 poterit? Principes Evangelicos, jus sacrorum demum vi
 Instrumenti pacis Onabrugenis nactos esse, cum illud
 jam ante duo secula habuerint & exercuerint. Præterea
 hoc extra omnem dubitationis aleam est positum, terri-
 torialem superioritatem longe ante sæpe dictas Pacifica-
 tiones

tiones Principibus Imperii competiſſe. Si inſtituti ratio permitteret, ſeriem hiftoriarum prolixè recenſere, perſpicue oftendere poſſemus, quod ſub OTTONIBUS Cæſaribus ſalvo Imperialiſ Majestatis culmine, ceperit initium; ac inſtar alluvionis, & latentis incrementi, vires ſuas in dies magis magisque auxerit; imo probare etiam poſſemus ex Aut. Bull. Tit. XIII., ad quem Capitulatione Leopoldina §. 3., non ſine cauſa, ſeſe refert, Principes Imperii ſublimi illa poteſtate jam CAROLI IV. tempore gavifos fuiſſe. Sed hoc unico in præſens contenti eſſe poſſumus, illam, jam MAXIMILIANO I. Imperante, pleno vigore ac ſummo ſaſtigio ſteſiſſe, & ab ipſo Statibus expreſſe fuiſſe confirmatam; ex quo tempore Jus ſuperioritatis in Capitulationibus, ac aliis Legibus Imperii per modum complexi corroboratum deprehenditur. Vid. Illuſtr. Dn. de RHEZ in *Diff. de Jur. Stat. Imp. circa ſacr. c. 2. n. 14.* Cum itaque in aprico ſit, Status Imperii ante dictas Pacificationes habuiſſe ſuperioritatem territorialem, neſtquam negari poteſt, ante illas jus circa ſacra etiam iis competiſſe. Nam Jus Superioritatis Sacrorum Jura natura ſua involvit & complectitur, quippe quod eſt poteſtas ſumma Statibus Imperii in omnes & omnia, quæ ſunt de territorio, competens, uſu & praxi Imperii ſtabilita, niſi in quantum Lege publica vel pactis derogatum ipſi probari poſſit. Ex quo apparet, quam vere Majestaticum hoc jus appellari mereatur, & quod Majestati penitus ſit ſimile, omniaque civilis poteſtatis jura tribuat, adeo ut contrarium ſtatuens illud probare teneatur. Jam vero civili poteſtati natura ſua comperere ſacrorum curam ac ordinationem ſupra *rbef. 2.* ſatis demonſtravimus; unde ſuperioritati quoque in eſſe jus Sacrorum ex præſuppoſitis neceſſario conſequitur. Accedunt inſuper his rationibus elegantiffimi in ipſo

Instrumento Pacis Osnabrugensis textus §. 30. Art. V. & §. 1. Art. VIII. quorum verbis qui, omiſſa nativa ſignificatione, prorsus aliam & ſenſui contextus minime convenientem affingere conatur, in §. 50. Art. V. ejusdem Instrumenti graviter impingit. Sed quid diutius in re tam clara moror? cuique ſana ratio dictabit, vitioſam prorsus illationem eſſe Jus Sacrorum Statibus Imperii propter ambitionem ſeu potius hierarchiam Pontificis religioſas Pacificationes priſtino vigori reſtitutum eſt; Ergo ab eo demum tempore ipſis ccepit competere.

VII.

Altioris eſt indaginis, an Principes Evangelici intuitu maximæ illius, quam circa ſacra habent, poteſtatis commode Pontifices in ſuis territoriis appellari queant? quod genus loquendi multis Dd. familiare deprehendimus, nec nova eſt ratio, quam fundamenti loco aſſerunt, qui excolendo Juri Papali Principum hiſ temporibus operam impendunt, jamdudum enim Illuſtr. DN. RHETIUS in ſæpe alleg. *Diff. de Jur. Stat. Imp. circa ſacr. c. 4. §. 18.* advertit, eatenus Principibus noſtris hoc nomen poſſe tribui, quatenus Jurisdictione Pontificis per §. 48. Art. V. Pacis Weſtphalicæ in terris Proteſtantium ſuſpenſa, ea, quæ alias a Pontifice, & nomine Pontificis, exercebantur, hodie ab ipſis & ipſorum nomine in ſuis peragantur ditionibus. An ſtabili hæc opinio nitatur fundamento, ſi inquiriveris, utrum ea, quæ Pontifici poſt Instrumentum pacis in terris Proteſtantium negantur, & quorum exercitium penes ipſos hodie eſt principes, jure antea Papa exercuerit, an vero ſibi potius arrogaverit de facto? abſque magna ingenii ſolicitatione ſtatim dijudicare poteris. Jure Pontifici tantam nullo tempore competiſſe poteſtatem,

tem, ex iis, quæ supra in Thesi III. adducta, prorsus manifestum est, nec possunt, ut factum observavimus, Germanæ Nationis Concordata, cum sede Rotmana an. 1447. celebrata, pro Juris Papalis lapide angulari poni; in ea enim Imperator FRIDERICUS III. & successores ejus excommunicationem Pontificis expavescentes ex cæco errore & sæda superstitione cum Summa Imperii jactura consenserunt. Errorem vero minime jus facere, quis adeo perfrictæ frontis est, ut audeat negare? Præterea negotium, cui fraus & dolus causam dedit, est ipso Jure nullum, habetur pro infecto & sua sponte corrumpitur. *arg. L. 7. pr. ff. de dol. mal. & l. 16. §. 1. ff. de minor.*; quas autem fraudes non excogitavit curia Romana? ut potentiam suam post Concilium Basileense valde vacillantem per concordata illa restaurarent. *vid. CASP. HEDION. Eccles. Hist. l. 2. c. 21. ap. GOLDAST. in ration. Const. Imp. p. 117.* Quamobrem utique pro nullis, & quasi nunquam extiterint, ea reputanda veniunt. Accedit, quo Hierarchia Pontificis, divinæ ordinationi protinus adversa, nulla transactione potuerit firmari; quæ enim sua natura sunt invalida, nec pacto nec alia ratione corroborari possunt, *arg. L. 15. C. de Pact. & L. 5. C. de Pact. conv.* Nec ea ratio hic stringit, quod quisque juri pro se introducto renunciare possit. *L. 29. C. de Pact.* & hinc Imperatori & ordinibus Imperii omnino fuerit liberum, sacrorum Jura in manus Papæ resignare. Hac enim ratione eo saltem casu aliquis juvatur, si jus pro se & in sui gratiam duntaxat introductum est *ENENKEL. de Priv. Milit. l. 2. privil. 15. n. 5.* Sacrorum Jura vero non tam in gratiam illorum, qui habent τὸ νόμιον in Republica, tam divinis, quam humanis legibus cum potestate civili sunt unita, quam potius in favorem subditorum seu ipsius Reipublicæ, cui nihil magis

gis perniciosum esse, quam si penes alium, quam Principem Sacrorum sit Imperium, funesti tumultus per tot secula a Papis & eorum Affectis in Imperio Romano excitati abunde contestantur. Quamobrem nec ex illa ratione dicta Concordatæ validitatem aliquam nancisci poterunt. Cum itaque non Jure, sed potius de facto & injuria, ea, quæ hodie Pontifici in terris Protestantium negantur, ab illo antea exercita fuisse, ex hæcenus adductis constet, nec dici posse, quod nostri Principes in suis territoriis sacrorum Jura exercentes personam Papæ repræsentent, & post. Instr. Pac. Osnabrugensis Jure quodam gaudeant Papali, necessario consequitur. Nam quod in Papa nunquam extitit, per instrumentum Pacis ademptum ipsi, & in Principes translatum dici nequit. Et si Jus Papale statuis, vi cujus Principes, postquam illud per Instr. Pac. in eos fuerit translatum, sacrorum Jura in suis territoriis exerceant, sequitur ex hac opinione hoc absurdum, injuste Pontifici sacrorum regimen in terris Protestantium ereptum esse. Quid enim magis contrariatur justitiæ quam jure suo aliquem privare? Ad hæc verbis & genuino sensui citati §. 48. art. V. Instr. Pac. Osnabr. vis & injuria inferitur, si exinde Jus Papale nostris principibus fatigis asserere. Neque enim ibi Papæ jus aliquod adimitur, & in Evangelicos ordines Imperii transfertur, sed Papa ab injusta summæ circa sacra potestatis possessione potius dejicitur, & Jus Diæcesanum ac Jurisdictio Ecclesiastica hæcenus injuste a Papa & Episcopis possessa pristino vigori Protestantibus Ordinibus restituuntur, & quoad Exercitium a territorii superioritate inique admodum avulsa cum ea denuo conglutinantur, quod verba: *intra terminos territorii cujusque Jus Diæcesanum & Jurisdictio Ecclesiastica secontineat*, satis indicant. Et quid opus est

tan-

tandem in favorem Principum, & ut eorum accessiones augeantur, invita Juris ratione, Papale quoddam Jus effingere? cum omnia, quæ pro effectibus Papalis Juris reputantur, effectus proprie superioritatis territorialis sint, & vi illius a Principibus libere exerceri queant, si nempe in se & remotis abusibus Papalibus spectentur, quos approbare, & suos facere a gravitate & magnanimitate nostrorum Principum prorsus alienum est. Sane provisiones in beneficiis Ecclesiasticis ad nostros Principes vigore territorialis superioritatis pertinere, nisi pacta vel capitulationes particulares obtent, omnino affirmandum est; Nam omnis Princeps est Dominus omnium in suo territorio beneficiorum, sive sint Ecclesiastica, sive secularia. Sed ut Pontificum vestigiis insistere, & eodem modo eodemque abusu illas sibi arrogare queant, quo Pontifices ex insatibili ambitione & avaritia circa eas versati sunt, neutiquam asseverare licet. Iniquum enim injusti possessoris factum post recuperatam a vero Domino possessionem ad amplianda ejus Jura nihil confert. Nec aliud nobis est Judicium de confirmatione, quam ipsam, cum pars & effectus supremæ potestatis sit, SCHILT. *Jur. Can. L. 1. tit. 7.* a nullo alio, quam Principe omnes sacrorum Antistites utique tenentur impetrare. Sed quod eodem modo impetrari debeat, quo a Pontifice antea fuit impetrata, & Principes loco pallii a Papa redimendi certam summam pecuniæ præter sportulas, a confirmando exsolvendam determinare queant, pariter asseverari nequit. Si enim hoc affirmas, immortalis gloriæ, quam meriti sunt optimi religionis Evangelicæ statores, multum detrahis, & tacite inculcas illos, quod gravamina illorum in omnibus fere Comitibus, de his & aliis Papalibus abusibus, proposita

C

non

non aliunde, quam ex mera erga Pontificem invidia, & iniqua aviditate lucri profecta fuerint. Præterea nec Menses Papales ex Jure Papali Principibus afferere necesse est. Nam horum reservationem ad Jus superioritatis pertinere perspicue admodum Illustris DN. RHETIUS in *Inst. Jur. Publ. l. 1. c. 16. §. 7.* deduxit. Unde Principes respectu horum mensium vigore superioritatis territorialis etiam expectantias cum clausula anteferri dare posse, minime refragor, si alteri Jus nondum sit quæsitum, vel salus publica aliaque gravis causa præposterationem exigat, vid. Illustr. DN. de JENA *de Ratione Stat. Diff. 18. c. 1. inf.* Imo nec ANNATAS ex Jure aliquo Papali scaturire, sed Jure REGALIE primi anni reditus, una cum relicta penu & mobilibus Ecclesiæ vacantis, Imperii fitco jam olim fuisse assignatos Dn. BAIER. in *Diff. de Jur. Regal. c. 3. Sect. 3. thes. 3.* & DN. SCHILT. *de libert. Eccl. Germ. L. 5. c. 6. §. 2.* eleganter admodum edocuerunt, nec omiserunt documenta insimul insignia afferre, ex quibus liquet oppido, alios quoque Principes & Comites ex vi Superioritatis territorialis primi anni reditus ex Sede Ecclesiæ vacante jam multis ante seculis sibi vindicasse vid. SCHILT. *all. loc. tb. 4.* Sed cum illi Juri Regaliæ antiquo, quoad hanc partem, Imp. OTTO IV. & FRIDERICUS II. publicis capitulationibus in perpetuum postea renunciaverint, vid. SCHILT. *Eccles. Rom. in Append. p. 1142.* ac idem ab ordinibus Imperii successu temporis ad preces Clericorum in suis territoriis paulatim factum esse, ea, quæ sæpe memoratus DN. SCHILT. in supra *alleg. tb. 4. L. 5. c. 6.* doctissime adduxit, haud obscure innuant; hodie nec dictum Jus Regaliæ in bonis Ecclesiæ vacantis, nec Annatas Papæ nostris Principibus vindicari posse, si verum fateri velis, statuere

tuere te oportebit. Nam Jus Regaliae in usum revocare nequeunt, cum id, ut modo dictum est, publicis capitulationibus ab Imperatoribus expresse sit sublatum; Principes autem non plus in territorio posse, quam Imperatorem in Imperio, utique hic erit attendendum. Annatas vero propterea non possunt vindicare sibi, quod si exigent illas, aperte coram toto profiterentur orbe, se successisse in vitia Pontificis, tam iusto ac vehementi zelo olim a majoribus in omnibus fere Comitibus damnata, & lucri odorem acceptum sibi esse ex re qualibet; Ast quis ex nostris optimis Principibus Vespasiana talismodi consilia non detestabitur? Praeterea non ex nova & prorsus insolita verborum Instrumenti Pacis interpretatione Jus Annatarum Principibus accrescit, nec ex mente ejus obtorto collo per consequentiam distringere permissum est, vid. supra *alleg. f. 50. art. V. Instr. Pac. Osabr.* Annatas enim sibi Principes in suis territoriis expresse reservasse ac stipulatos esse nusquam in eo reperitur, quamobrem trita Juris communis regula locum hic inveniet: Pactio- nem nempe obscuram & ambiguam adversus eum interpretandam esse, in cujus potestate fuit legem apertius conscribi, *L. 39. ff. de Pact.* Denique nec potestas disponendi de Capitulis in suis territoriis extantibus a nostris Principibus ex Jure quodam Papali arcessenda est, sed ex indole territorialis superioritatis, pariter ut cuncta reliqua, quae haecenus enumeravimus, promanat, quippe cujus liberum tam in Ecclesiasticis quam profanis exercitium per supra *alleg. f. 1. art. VIII. Instr. Pac.* expresse ipsis restitutum est. Hinc minime repugno, quod Principes Evangelici de suis Capitulis & eorum Juribus vigore superioritatis libere disponere possint, nisi hac in parte

Juri Superioritatis Lege publica vel pactis derogatum esse, Capitula probare possint. Unde neuiquam illis assentiri possumus, qui, Principes contra fundamentalia Capituli statuta dispensare posse, statuere non erubescunt, cum in *f. 16. art. V. Instr. Pac.* expressis verbis in id convenitum sit, quod prisca Capitulorum Statuta ac consuetudines salva ac illibata manere debeant. Nec Scrupulum movet quaestio a secus statuentibus allata, quo Jure uxores suas velint defendere Canonici, si principibus supra statutis dispensandi nullum Jus competere contendant? Quis enim, non advertit statim, Canonicos non ex dispensatione Principis, sed ex permissione ipsius Religionis ab erroneis & superstitiosis traditionibus purificatae jure connubii gaudere? Similiter & illi sententiae subscribere haud possumus, quod Principes in Capitulis, quibus lege publica vel pactis peculiaribus prospectum est, ut bona eorum in eodem statu maneant *vid. Art. X. XI. XII. & XIII. J. P. O.* praebendas aliquas extinguere & convertere in alias pias causas possint. Quem enim latet, quod nec a Principe jus semel quaesitum de facto alicui auferri queat? & quomodo in praedictum Capituli praebendae quaedam illius ad alias pias causas destinari poterunt, cum largiens de alieno liberalis dici nequaquam mereatur? *L. 54. f. 1. ff. de Furt.* Sed nostri instituti non est, his & similibus diutius inhærere, quamobrem, misso hoc argumento, ad alia progredimur.

VIII.

Pendet quoque ex praemissis hujus quaestiones perquam nobilis Decisio: an Principes Imperii suarum Ecclesia-

clesiarum Capita possint perhiberi? quod nomen Henricum IIX. Regem Britanniae superiori seculo sibi arrogasse, memoriae proditum videmus. Hoc ipsum dum in praesenti affirmamus, si modo res ipsa recte intelligatur, paucos procul dubio dissentientes habebimus. Videlicet non eo sensu caput Ecclesiae Principem nuncupamus, quo Christum Apostolus caput Ecclesiae in *Epist. ad Eph. c. 5. v. 23.* praedicat. Sed cum singularum Rerumpublicarum sacra regimen aliquod visibile requirant, idque nemini, quam Principi, competere, satis, opinor, hactenus demonstratum sit, quis quaeso vereretur, summam hanc circa sacra potestatem nomine capitis Ecclesiae efferre? Nec efficit, ab hac sententia ut desistamus, illa Pontificiorum frivola objectio, Principem, cum membrum Ecclesiae sit, capitis titulum non posse sibi arrogare. Si enim principem, quatenus de grege ovium est, consideres, ambabus manibus id largimur; si vero qua moralem & Rempublicam praesentantem spectes, capitis titulum utique merebitur. Longiores hoc loco esse nolumus, quis enim est, cui non perspicua sint illa ab aliis jamdudum observata? potius in transitu paucissimis scrutabimur, an APENNAGIATI Principes in territorii loco Apennagii ipsis assignatis jure sacrorum in univrsum gaudeant? Merito cum communi Dd. schola censemus id negandum. Nam APENNAGIATI Principes minime Status exercitio tales sunt, essentiali quippe constitutivo statuum imperii, quod in Jure sessionis & suffragii comitalis unice consistit, ac consecutivo necessario, superioritate territoriali prorsus destituti, imo praeterea non tam ipsum territorium, quam plenus ejus ususfructus atque utilitas ad eos pertinet. *vid. Rec. Imp. de An. 1548. f.* Wiewohl auch in der Regierung: Handlung.

Fit tamen nonnunquam, ut Apennagiati jus sacrorum, si non in universum, tamen quoad actus eximiores quosdam per pacta & conniventiam primogeniti simul concessum teneant, imo insuper iisdem, quamlibet hoc jure destitutis, ratione propriae conscientiae liberum religionis exercitium, sine extensione ad subditos, haud denegari poterit. Vid. DN. LYNK. *Diff. de Super. Sacr. tb. 4.* Ceterum an DIRECTOR vel DUX Circuli der Creysbauschsreibende Fürste oder Creysboberste (quorum officia tanquam qualitates compatibles in uno saepe subjecto conjunguntur, vid. *R. F. de Anno 1555. §. 57.*) in circulis, quibus sunt praepositi etiam circa sacra valeant disponere? prorsus supervacua est disquisitio. Ex ipsa enim horum officiorum indole sine molestia dignosci potest, neutiquam Sacrorum jura ad eos pertinere, cum minime per Circularis Directorii collationem vel Praefecturam militarem ea transferantur, quae specialiter adhærent Superioritati territoriali. Nec aliud dicendum est de iis, ad quos in certo quodam territorio Protectio simplex, seu nudum jus clientelare spectat, quoniam & hoc obsequiosam saltem reverentiam, tantamque nullatenus subjectionem, quantum subditus praestare cogitur, importat; quamobrem nec superioritatem territorialem, hujusque partem alteram Sacrorum curam ac ordinationem, Protector ejusmodi poterit praetendere. *Conf. GROT. de Jur. B. & P. L. t. c. 3. ff. 27. STRUV. S. F. c. 11. a. 10. n. 9.*

IX.

Porro de Domino Pignoratitio disquiri solet: Num ille in Provincia, oppignorata sibi, summa circa sacra auctoritate polleat? Parum abest, quin penitus in partes celeberrimi

berrimi DOMINI LYNKERI transeamus, qui in *Diss. de Super. Sac. ff. 6.* affirmativam rationibus admodum prægnantibus defendit. Neutiquam enim inficiari possumus, rem pignore affectam cum omni causa, & qualis penes oppignorantem fuit, in creditorem regulariter transire; unde utriusque etiam jurisdictionis tam Ecclesiasticæ, quam secularis commodum & exercitium, tanquam fructus morales, Domino pignoratitio acquiri, & consequenter reformandi facultatem, donec ad pristinum Dominum regio, pignoris nexu soluta, revertatur, ipsi pariter competere, nisi aliud speciatim in conventionem cautum sit, omnino videtur concludendum. At cum is, qui cum pacto antichretico rei oppignoratæ possessionem nactus est, sic ea uti, ac frui debeat, ut res salva Domino servetur, & haud deterior reddatur proprietatis causa *arg. L. 13. §. 4. ff. de Usufruct.* Ex reformatione autem, si illa a Domino pignoratitio instituat, totius provinciæ devastatio haud vane metuenda sit, cum illa conscientias subditorum tangat, eosque facile eo adigat, ut in alias regiones migrent; imo insuper per antichreticum regulariter nihil aliud, quam quod usurarum loco esse possit, Creditori soleat concedi; an, his attentis, subsistere queat hæc sententia, aliis relinquere decidendum malo, quam ipse definire. Cæterum non est, quod moneamus Civitates liberas Imperiales non minus quam Principes Imperii summam circa sacra habere potestatem, *vid. Rec. Imp. de An. 1555. §.* Nachdem aber vielen Frey- und Reichs-Städten, *re.* Nam & iis in suis districtibus plena Superioritas territorialis competit, *vid. Inst. Pac. Monast. art. VIII. 4.* & pari jure cum cæteris statibus Imperii, cum primis voto decisivo in Comitibus, aliisque privilegiis fruuntur. Præterea a potestate circa sacra nec Nobiles Imperii

perii immediati sunt arcendi, quamvis nec Status Imperii sint, nec territorii superioritate gaudeant. vid. Illustr. DN. RHETIUS *Diss. de Jur. Stat. Imp. circ. sac. c. 2. §. 16. & seqq.* Per Instrumentum enim Pacis Osnabruggenfis, allegat *arr. V. §. 28.*, & iis quoque Jus sacrorum specialiter indultum est, & quoad liberum illius exercitium cum Statibus Imperii conveniunt, ab iis vero differunt quoad ejusdem acquisitionem. Vid. DN. LYNK. *in d. Diss. de Sup. Sacr. 2bes. 7.*

X.

Verum latius justo haecenus evagati sumus; Propius ad rem ipsam nunc accedendum, & quæ sit Principis circa sacra potestas ac autoritas, demonstrandum est. Hic autem quidam statim in limine nobis se objiciunt, qui ita de libertate divini cultus differunt, quasi illa nullius hominis Imperio subjecta sit, & arbitrio cujusvis penitus debeat relinqui. Quales sententiæ non tantum perquam multis nostri ævi, verum etiam primævæ Ecclesiæ, optimis Magistris exciderunt. Vid. LACTANTIUS *L. V. c. 19.* Præcipua ratio, quam moventur, illa esse videtur, quod Religio quam maxime dependeat ab intellectu, ille vero prorsus nullum audiat imperium. Ajunt nihil legibus adstringi posse, quam quod in voluntate hominum est positum. Religionem vero, cum scientia atque credulitate constet, non esse actionem voluntatis, sed intellectus, cujus actiones, cum ex se nequaquam liber sit, præmiis & pœnis definiri nequeant; unde nec religionem civili potestati subijci, nec leges de ea ferri posse, ulterius concludunt. Ast quanquam hæc primo intuitu admodum speciosa videantur, nihil tamen subesse firmi, ratione in consilium adhibita, facile deprehendes. Fatendum equidem omnino est, religionem ex parte opus intellectus esse. Nihil enim colimus, quam quod colendum esse, intellectu

tellektu assequimur. Sicut autem non est in hominis arbitrio, intellectu aliquid assequi, aut non assequi, ita nec ullus mortalium de DEO & divini cultus ratione credere aliquid pro lubitu, vel non credere potest; unde porro nec per leges alicui, ut hoc vel illud credat, injungi posse, nec religionem ullum audire imperium, sponte ex præsuppositis fluere videtur. Verum enimvero, quemadmodum alias creberrime intellectus errat, tantum, quod nolueris operam dare, ut ab errore & ignorantia eximaris, vel ob aliena negotia, vel propter ambitionem, aut avaritiam, aut aliis denique de causis, adeoque hætenus error ac ignorantia pœnam commerentur; ad eundem modum multi errores circa divinum cultum merito voluntarii dicendi sunt, quod nimirum descendant duntaxat ex non adhibito, recte ad veritatem perveniendi, studio; Imo præterea utique in arbitrio humano est, suum, quem quis concepit de colendo DEO, sensum vel tegere vel aperte profiteri, adeoque eatenus cultus divinus pro actu voluntatis omnino reputandus venit. Ut igitur verum est, religionem, in quantum opus intellectus est, imperio non posse subjici, ita in quantum opus est voluntatis, omnino legibus vinciri potest. Est autem potissima religionis pars prorsus ejusmodi, si non omnis; Imo in sese omnis Religio talis est. Ideoque DEUS Ter-Optimus ut fidem in Christum præmiis, ita *ditus lav* æterno igne afficiet. Et tamen *nihil ardet in inferno, nisi propria voluntas*, scite S. BERNHARDUS dixit, *in serm. 46. de mod. bene viv. vid. CONRING. in sap. alleg. Diss. §. 24.*

XI.

Quin itaque illi, penes quem summa rerum stat in Republica, circa divinum cultum legibus ac Imperio uti liceat, nihil dubitandum est. Ecquæ autem est potestas illa, quæ circa sacra ipsi competit, & quibus ea finibus circumscribitur?

D

tur?

tur? Quamquam nec mediocriter sapiens ignorare possit, quantum distent imperium circa sacra, & functio, cui imperatur; cum tamen sint, qui rebus etiam clarissimis nebulas soleant offundere, pro meliori sequentium intellectu, & nea pinguibus ingeniis, diversa temere confundantur, fundamenti loco præfundum erit, ratione officii, quod circa sacra versantibus incumbit, Potestatem circa sacra in duas species abire, quarum una Interna, altera vero Externa consuevit appellari. Illa exercetur mere ecclesiastice, prædicando verbum DEI, remittendo ac retinendo peccata, nec non dispensando atque administrando Sacramenta. Hæc vero eadem circa Ecclesiastica, non tamen ecclesiastice, sed modo quadam civili exercetur, & absolvitur potissimum Religionis in Rempublicam introductione, ejusdem reformatione atque ejectione, LL. Ecclesiasticarum latione, hæreticorum cœrcitione, ceremoniarum dispositione, festorum indictione, personarum Ecclesiasticarum constitutione ac earundem remotione, imo tandem defensione Ecclesiæ, administratione bonorum Ecclesiasticorum, convocacione conciliorum & rebus ejusmodi aliis, quibus Ecclesiæ status corrigitur ac retinetur. Quod ad priorem attinet, ea mere ministerialis est, & per ministros verbi atque personas ecclesiasticas expeditur, juxta præscriptum ejus, qui contulit & commisit, nec in cogendo, sed saltem in dirigendo consistit. Posterior vero vim, quandam *αναγκαστικήν* comitem atque sociam habet, qua pro re nata in immorigeros atque refractarios animadverti potest, & ad imperium civilis potestatis spectat, cum perpetua tamen reflexione ad scripturam sacram & voluntatem DEI. ZIEGL. *de Jur. Maj. L. 1. c. 13. §. 14. & seqq.* Breviter, Potestas externa est imperium circa sacra, Interna vero est functio Ecclesiastica, cui imperatur. Quæ duo ut in una persona simul consistant, juri naturæ & gentium

tium moribus equidem haud adverstatur; Sed jure positivo tam divino quam humano conjunctio talismodi prorsus est illicita, cui suffragatur validissima ratio, quod alios plane mores postulet officium Regis, alios officium Pastoris, quale in Evangelio describitur, ut vel ex eo satis appareat, non posse commode & pro decore, imo nec sine desultoria quadam levitate, utrumque ab uno homine sustineri. Vid. HUGO GROTIUS *sup. alleg. Tract. L. 1. c. 2. §. 6.* Facile itaque intellectu erit, Potestatem Ecclesiasticam externam Principi, vel alii summam potestatem in Republica habenti, non ideo competere, ut sacrorum praeses sit, sed ut sacrorum Praesides in officio contineat, nec potestatem illam Pontificalem atque Sacerdotalem esse, quae in executione officiorum Sacerdotalium consistat, sed esse Imperatoriam, quae Sacerdotes regit, ut suum faciant officium, quaeque externam disciplinam in Ecclesia tuetur. Et hinc haud incongrue eam Potestatem Architectonicam dixeris. Sicuti enim Architecti non est, operi manum admovere, sed secundum rectam rationem unicuique, quae facienda sunt, praescribere, quo facto ad operarios pertinet, recte imperata recte itidem exequi. Vid. ARISTOTELIS *1. moral. c. ult.* Sic Principis circa sacra imperantis non est, imperata facere, sed imperando facere, ut fiant. Ceterum, cum & Imperium & munus Pastorale, discreta licet, in eo tamen collineent, quod, quae unica pastorum cura est, ea summarum potestatum cura sit praecipua, ut scilicet divina recte ordinentur; Mirum tibi videri non debet, si summis Potestatibus ob communitatem materiae, circa quam versantur, nomen alterius functionis proprium nonnunquam attribuitur, quemadmodum superioribus seculis saepius fuisse factum, multis exemplis demonstrat GROTIUS *cit. loc. §. 7.*

XII.

Cognita hæc ratione natura & qualitate potestatis, quæ Principi ex vi & indole imperii circa sacra competit, ad partes ejusdem speciales nunc veniendum est, quæ tam late promodum, quam integra natura Majestatis, patent; sed nos potiora duntaxat decerpemus. Patebit ex iis, quæ modo dicta sunt, objectum hujus potestatis triplex esse, illamque partim circa Religionem in se spectatam, partim circa Personas sacris ministrantes, partim circa Bona Ecclesiastica versari. Ex tribus hisce primo saltem in præsens omnem operam addiximus, reliqua duo alio tempore, si Deus vitam viresque concesserit, plena manu executuri. Ne peccemus in Regulas Disputantium ante omnia definitio Potestatis, qua Princeps circa Religionem gaudet, subministranda erit. Definimus illam generatim sequenti modo: quod sit jus ex vi & indole imperii Principi, Majestatem, vel Superioritatem territorialem, habenti, competens, de Religione, & quæ huic accidunt, libere disponendi, nisi verbo DEI vel pactis Imperii fundamentalibus prohibeatur. Per Jus hic facultatem moralem intelligi, quæ sua natura Imperio inest, ex hæcenus dictis notius erit, quam ut uberi explanatione indigeat. Cum autem dicta facultas de cultu divino libere disponendi verbum DEI pro norma semper habere debeat, idque velut lucem ducemque sequi teneatur, imò præterea ex pactis quoque fundamentalibus Imperii nonnunquam patiatur restrictionem, ut exempla passim obvia restantur, vid. *præcat. §. i. Art. VII. J. P. O.* merito limitatio, nisi verbo DEI vel pactis fundamentalibus prohibeatur, positæ definitioni adjicienda venit. Cæterum quoniam omnem imperandi actum præcedit aliquod judicium, & quævis res accurata mentis trutina semper examinari debet, antequam voluntati agenda committatur; Hic quoque, priusquam actus

Potesta-

Potestatis circa Religionem insigniores, & partes ejus potestativas, penitus inspiciamus, de summo in Republ. circa Religionem iudicio, statim in limine nonnulla pramonedanda erunt. Iudicium circa Religionem, in communi, est veræ religionis, & cultus divini designatio, quam quisque hominum ex intellectu recto & libero depromit, qui, ex Scriptura sacra & libris Symbolicis informatus, objectum scilicet religionem ut veram agnoscit & iudicat. In singularibus vero, est definitio illius, quod in quovis Religionis negotio dubium ambiguumque videatur exempli causa: Sacram Synaxin sub utraque specie dandam & sumendam esse, bonis operibus non mereri cælum, & quæ sunt ejus generis similia. Iudicium hoc duplex est vel Publicum vel privatum, Posterius discretionis est, & singulis Christianis competit: Prius vero est imperativum seu definitivum cum imperio temporali, de quo ultimo vel doctrinale seu direttivum. Non de posteriori, sed de priori in præsens nobis laborandum. Sane cum summum imperium in sacris non minus, quam profanis apud eum sit, cui Deus civitatis clavum, seu ut cum Tacro loquar, summum rerum arbitrium concessit, rationis est, ut eidem quoque summum iudicium tribuatur, quod imperium actu & tempore præcedit; id enim, quod rectum piumque iudicavit, demum imperat, & sine notione imperium non esse potest. Competit vero ipsi iudicium non absolutum, seu authenticum, quod solius DEI est, quatenus credenda & facienda in suo verbo revelavit, sed restrictum & summum in ordine ad subditos, eodem plane modo, quo summum imperium in rebus civilibus, cui superius divinum nihil quicquam detrahit. Verum hoc esse, quod diximus, vel ex eo patet, quod nemo in tota Republica reperiatur, cujus superiori iudicio Leges ac sententiæ principum retractari ac rescindi possint: Nam neque ordo

civilis, neque sana ratio patitur, ut, cum factorum ordinatio & negotium religionis, tam in complexu suo universali, quam singulis circumstantiis, certam quandam determinationem, eamque in quavis Rep. in ordine ad homines inter te, supremam, sicut alia civiles res, requirant, ista determinatio & iudicium, subditis magis, quorum conditio in obsequio consistit, quam imperantibus competat, quibus tota cura Reip. incumbit. Vid. GROTIUM *in saepe alleg. Tract. c. 5. §. 3.* Præterea nec parum roboris huic sententiæ ulterius accedit, si ad antiquiora tempora oculos refectimus, ubi summum circa Religionem iudicium penes solos Reges ac Imperatores extitisse, aperte deprehendimus; Siquidem Synodi & Concilia Oecumenica testes hujus rei sunt locupletissimi, in quibus & præfederunt seculares principes, & sua auctoritate ac iudicio, damnatis hæresibus, de vera religione deciderunt, ut multis probavit BRUNNEM. *de Jur. Eccles. c. 2. §. 21. & seqq.* Quæ ab aliis afferuntur in contrarium, nihili omnino æstimanda sunt. Nam qui ideo omne iudicium Principi circa religionem negant, quod labi possit & errare, non vident eundem hac ratione ab omnibus civilibus negotiis arceri. Quoties in jure dicendo, in consiliis capiendis, in bello & pace, in fœderibus, in legibus ferendis gravissime non offenditur? quæ tamen omnia sunt in jure Principum. Quare non pugnant invicem, labi posse & judicare, nisi omnia iudicia de humanis etiam rebus velis tollere; Obtusus enim est rationis acumen, quam ut semper in veritatem, quæ in puteo delitescit, penetret; lorum & pertica, quibus illam inde extrahimus, iudicium est, quod a re quærenda ideo deterrere si velimus, quasi labile & incertum sit, veritas ipsa nunquam invenietur. Similiter eadem fere responsione dimitti possunt, qui eo obtentu a iudicio circa religionem principem excludunt, quod minus peritus sit rerum, quæ

quæ a Theologis disceptari solent. Nam confundunt aptitudinem judicandi cum jure judicii publici seu imperativi, quæ duo tamen inter se toto cælo differunt. Nec opus est præterea in hoc summo circa Religionem judicio, ut Princeps omnibus iis exacte sit instructus, quæ ex Metaphysicis, Historicis, Grammaticis, aliisque subtiliter Theologi disputant. Vid. ZIEGL. *de Jur. Maj. L. 1. c. 14. §. 9.* Sufficit si ea intelligat, quæ ipsum corpus religionis absolvunt, quæque ad salutem speratu, creditu, & factu maxime sunt necessaria, vel quæ quidem necessaria absolute non sunt, magnum tamen in Ecclesia momentum habent. Quæ ipsa cum perspicue satis Prophetis & Apostolicis scriptis comprehensa sint, non deerit Principi in his, quæ scire summam potestatem expedit, quæque scire satis est, auxilium divinum, ut non tantum per prævenientem gratiam in verum Scripturæ & eorum, quæ scire interest, intellectum penetrare, sed etiam per internum Spiritus Sancti testimonium divina & infallibili fide de conceptu, menti divinæ conformi, certus esse possit; præsertim cum tot animæ deinceps juxta hunc Principis conceptum docendæ sint, & DEUS ipse Imperia ad veræ religionis tutelam ordinaverit. His ergo subsidiis divinus fretus, quid erit tandem, de quo Princeps non feliciter judicare possit? Fac tamen inopinum aliquid emergere, in quo hæreat, tum tempore utatur & consiliis imprimis ministrorum verbi. Horum enim informatio in dubio admitti debet, ita tamen, ut Scriptura Sacra semper Principi sit instar Lydii cujusdam lapidis, ad quem veritas cujusvis sententiæ probetur. BRUNNEM. *Jur. Eccles. c. 2. §. 18.* Et cum postremo summa Religionis Christianæ sit, eum imitari, quem colimus, docente AUGUSTINO, tum demum summum Principis circa religionem judicium ad summum perveniet, si vitam suam quantum fieri potest, ad Christi vitam con-

con-

conformabit, & pietatem sectabitur, quæ ad omnia utilis est, atque hujus & futuræ vitæ promissionem habet. Quid juvat enim imperantem scientia divinarum ac humanarum rerum, quid rectum in sacris iudicium, si hæc regina ab actionibus absit, & simulata sanctitate religio, magis ex status ratione, quam toto animo & corde, conservetur? Tenendus tamen & in ipsa pietate modus est, ne ea degeneret in superstitionem, & sedulo principi cavendum, ne profunde nimis iudicium in rerum divinarum abyssum intromittat. Nam utique verissimum est illud TACITI: *Sanctius ac reverentius esse, de DEORUM actis credere, quam scire.*

XIII.

Ipsos autem Actus summæ circa Religionem Potestatis nunc aliquanto plenius pertractaturis primum ac præcipuum *ius Reformandi* se se offert, quod facultatem infert religionem in territorio mutandi atque introducendi talem, qualem ipse Princeps amplectitur. Cum enim stabilimentum doctrinæ sacrae ad Principem pertineat, non poterit ei mutatio Religionis denegari, utpote quam frustra suscipere non præsumitur. Nam licet cum CICERONE *L. 2. de Divin.* dissentendum haud sit, Sapientis esse majorum instituta tueri, sacris cæremoniisque tuendis; cum religionis immutatio turbarum sæpe, si non semper, secunda mater existat. Tamen Reip. turbæ adeo Principi neutiquam vitandæ sunt, ut si prisca atque recepta sacra aliquid vitii contraxerint, jus reformandi sibi competens omittat; neque enim tranquillitas unica tanti est, quæ omnia mala ex depravata religione oriunda compensare possit, ut bene monet CONRINGIUS *de Autorit. & off. civ. maj. circ. Sacr. lib. 77.* Cæterum in hoc capite de jure Reformandi primo omnium ad quæstionem in politica prudentia haud postremam perducimur; An ex usu sit atque securitate imperantis, diversas in

Re-

Republica religiones libere subditis permittere? Nemi-
 nem notissima Regum Ægyptiorum consilia latebunt, qui
 variam ac miscellam Religionem induxerunt olim stabilien-
 do sceptro: difficilius enim in ipsum Regem conspiratu-
 ros subditos arbitrabantur, quibus inter se ipsos male con-
 veniret. Vid. DIODOR. SICUL. l. 2. Similiter nec ratio-
 ne videtur carere institutum, quod Catō in sua familia spe-
 ctavit, atque dedit effectui: *ἀί τινα γάσιν ἔχεν τὰς δέλας καὶ
 διαφορὰν πρὸς ἀλλήλους, ὑπονοῶν τὴν ἁμόνοϊάν καὶ δεδοικᾶς*: PLU-
 TARCHUS *in Caron.* cur non Princeps idem faciat in Re-
 publica? ubi *Societas lapidum fornicationi simillima est, quæ
 casura, nisi invicem obstant, hoc ipso continetur.* SENECA
Ep. 97. Verum quanquam hoc in levibus dissidiis non repro-
 bemus, in religione tamen minime censemus admitten-
 dum, quippe qua divisa, nesciunt subditi odiorum modum,
 sed perpetuis agitantur turbis, in quibus quod, quæso, Prin-
 cipi præsidium esse potest? Incidit concordia vinculum
 varietas Religionis, ex quo partes & factiones suboriuntur
 in imperio, *quæ fuerunt semper eruntque pluribus populis magis
 exitio, quam bella externa, quam fames morbive, quæque
 alia in Deum iras velut ultima malorum vertunt, ut graviter dis-
 serit LIVIUS L. 4. Hist. Rom. c. 9.* Sane scissis religione animis
 urgetur studiis partium continuo hinc inde Princeps, & in-
 ter sacrum quasi saxumque stat. Si medium teneat, omni-
 bus suspectus ac nulli acceptus; si vero in partes transibit,
 alteram hostem certissime habiturus erit. Fac vero ad se-
 curitatem Dominantis esse, dissidentes in Religione subdi-
 tos habere, tamen ad Reipublicæ commodum profecto non
 est, quæ turbis intestinis marcescit atque dissolvit. In comi-
 tiis, in senatu, in judiciis, in exercitu de civilibus rebus vix
 unquam bene consentiunt diversa sacra sequentes: exagi-
 tant se invicem, contemnunt, proscindunt; unde dissiden-
 tia,

tia, irritatio animorum, ac denique odium, nebulae illae & nubes, quae bonis consiliis & publicae rei officiant, ad privatam cujusque factionis intentionem atque utilitatem omnia opera impensa. Hanc vero sui securitatem cum tanto communis boni dispendio conjunctam exoptare, Tyranni non legitimi ac boni Principis nota est, inquit HENRICUS HENNIGES *d. Summ. Imper. circ. sac. pot.*, quippe qui longe honestiori modo sibi potest prospicere. Præterea nec DEUM quisquam Principum sincere ac toto corde diligere videtur, qui diversas simul religiones fovet, *vid. PETRUS GREGOR. d. Rep. L. 8. c. 2. n. 15.* & insuper religio effectu ac fine suo in republica destituitur, ubi perpetua de DEO & rebus divinis dissidia agitantur *vid. ZIEGL. d. Jur. Maj. p. 269.* Eandem enim de DEO habere sententiam, nihilque vita & institutis inter se discrepare, pulcherimam unice in animis hominum excitat concordiam atque beatitudinem conciliat civilem. JOSEPH. *libr. contr. Appion.* Dabit ergo operam, quantum fieri potest, quisquis imperium capessit, ut unam inter subditos religionem sustineat; quo non tantum eos beatos in civili vita, sed etiam æternæ beatitudinis faciat confortes: Ad utramque enim beatitatem suo modo concurrat, aut concurrere debet potestas imperantis.

XIV.

Non inaniter, sed consulto, diximus; *quantum fieri possit*, Principi eo connitendum esse, ut unam inter subditos Religionem sustineat. Nam ita equidem omni Reipublicæ optandum est, & totis viribus eo laborandum, *ut unus sit Dominus una fides, unum Baptisma ad unitatem spiritus in pacis vinculo servandam.* Verum cum incidant nonnunquam tam conclamata tempora, ut excitato semel de Religione incendio, ingens vel Orthodoxæ Ecclesiæ, vel Reipublicæ periculum imendum sit; Hoc rerum statu vel a paulisper vento sub-

subtrahenda erunt, cum recta non liceat decurrere, & obliquo latere cedendum tempestati, ne publica navis incumbentibus procellis graviter quassata penitus dissiliat. Nam quid ferat præsens ægrotantis Reipublicæ conditio, non quid simpliciter ad publicam tranquillitatem sit utile, spectandum est, ni malis venenum pro amuleto procurare, pestem pro valetudine. Est enim ea hominis natura & indoles, ut duci magis ad sanitatem velit, quam capillitio trahi, præsertim si vires non desint, quibus errorem valeat defendere. Si itaque temporum calamitate in illas necessitates Princeps irruat, ut in Religione diversum sentientibus ad civilem concordiam stabiliendam aut indulgendum sit quodammodo, aut sæviendum ad utriusque partis interuersionem usque; quis non magis illius Principis sapientiam laudaverit, qui sua autoritate interposita libertatem quandam conscientis laxat, quas deinde sensim ad officium rediturus est, ubi prima contumacia deseruit, quam severitatem ejus, qui nimio rigore easdem obstinatioribus & Republicam indies turbatiorem reddit? vid. HENNIGES. *cit. loc. p. 172.* Etsi enim Principibus omnibus Christianis ex officio pari cura & studio eo niti incumbat, ut ipsorum subditi veram fidem amplectantur, ac ut præceptis divinis pareant, & in hoc non magis, quam in illud, animum intendant: Si tamen in Republica vitium aliquod sine excidio status publici non potest extirpari, certe tolerare istud, quam illi excidio cooperari, erit fatius, vid. ZIEGL. *de Jurib. Maj. L. 1. c. 14. §. 5.* Et hoc consilio Gallia adversus Hugonottos suos & Anglia in Pontificios usa est, quæ regna, eodem Religionis turbine diu admodum rotata, non prius quietem in rebus civilibus, quam pace in sacris confecta, invenerunt. vid. THUANUS *Histor. Lib. 16. & SLEIDANUS de stat. relig. l. 21.* Nec potuit prius Imperio Romano post diuturnum illud atque sanguini-

nolentum Pontificiorum cum Protestantibus bellum, quo ultra XXX. annos Germania conflagraverat, diu exoptata conciliari quies, donec tandem, utraque parte de Jure suo nonnihil remittente, integra religionis controversia transacta esset, quæ tot annis tantas turbas dederat, & cujus vel mutandæ vel confervandæ gratiæ tantæ ubivis illatæ fuerant calamitates.

XV.

Certe saluberrimum Germaniæ Palladium Instrumentum Pacis Osnabruggensis merito appellandum est, quippe quo patriæ undique faucibus publica restituta quies, & Pax Religiosa Edicto Restitutorio Cæsaris FERDINANDI II. aliisque Pontificiorum machinis valde labefacta, non solum stabilita denuo, *vid. ff. i. Art. V. J. P. O.* sed aucta insuper egregiis accessionibus. Quamquam autem Jus Reformandi, quod alias pleno jure cuique Principi in suo territorio ex vi acindole civilis potestatis competit, per dictum Instrumentum Pacis temperamentis ac limitationibus haud exiguis videamus imminutum; Hoc tamen non impedit, quo minus affirmemus, quemlibet Principem Imperii secularem, vel Territorialem Dominum, adhuc hodie religionem unam ex tribus illis in Imperio probatis, Augustanam scilicet, vel Catholicam, vel Reformatam, jure territorii in sua ditione introducere, vel introductam iterum mutare posse *vid. J. P. O. art. 7. in pr. & Pacif. Relig. de An. 1555. §. Und damit solcher Friede, &c.* Denn die Freyheit in Religions-Sachen ist der Stände höchstes Regale, ut dixit Landgravius MAURITIUS apud HORTLEDERUM teste CRAN. *in proem. de Pac. Relig.* Cogitate autem duntaxat Principum Secularium mentionem fecimus; Potestas enim Ecclesiasticorum in hoc negotio per *Reservatum Ecclesiasticum*, vulgo den Geistlichen Vorbehalt, restricta est, vi cujus Status Ecclesiastici

ftici ab antiqua Religione ad Augustanam, vel Reformatam, transeuntes, omnibus bonis, dignitatibus ac beneficiis Ecclesiasticis, nec non redditibus inde provenientiibus privantur *vid. Pac. Religios. ff. 18. Und nachdem bey Vergleichung. Cui clausulæ privatorix cum Status Imperii Augustani acriter sese ac varie opponerent, prouti videre est apud LEHMANN. in act. publ. de pac. relig. L. 3. c. 38. & LIMN. Lib. 1. §. P. c. 13. n. 34. & seqq.* Tandem res per Instrumentum Pacis Osnabrug. *Art. V. §. 15.* ita est composita, ut, si Catholicus ad Evangelicam Religionem, vel contra Evangelicus Episcopus ad Catholicam accedat, eo ipso Episcopatu & bonis Ecclesiasticis aliisque juribus excidat, salva tamen exiltimatione, nec non redditibus perceptis & consumptis, *vid. BURGOLD. disc. 20. n. 5.* Quam beneficiorum amissionem ad Commendatores Ordinis Teutonici, si illi ab una Religione ad alteram transgrediantur, vulgo equidem *Dd.* haud extendendam autumant, quod militibus potius, quam personis Ecclesiasticis annumerandi videantur *vid. CRAN. de Pag. Relig. p. 1. probl. 12. & SVEVUS de pac. relig. propos. 8. n. 2.* Sed cum usu Juris Publici omnes illi pro personis Ecclesiasticis habendi sint, qui Reverendi titulo insigniuntur, & præterea non de Episcopis tantummodo, sed generatim de omnibus personis Ecclesiasticis religionem mutantibus in *d. §. 15. Art. V. §. P. O.* sermo fiat, rectius Commendatores etiam huic Reservato obnoxii censentur, *vid. Illustr. DN. RHET. de Jur. Stat. Imp. circ. sacv. c. 4. n. 21.* Caterum quod ad commemoratam Principum Secularium reformandi potestatem attinet, illa tum conventionne omnium tribus illis religionibus addictorum Statuum communi, tum specialis inter Lutheranos ac Reformatos pacto quadantenus restringitur. Generaliter inter Catholicos Lutheranos ac Reformatos Ordines Imperii in id

conventum est, ut illi subditi reformatione aliqua nullo tempore angantur, qui Anno M. DC. XXIV. quacun- que anni parte diversum a Religione Domini pietatis, sive publicam, sive privatam exercitium realiter possederint, ita, ut illud quoque ex conventionem impostum Dominus perferre teneatur, nec ad Religionem suam eos subditos valeat compellere; non attento titulo, unde facti sint suae religionis exercitium, *vid. §. 31. Arr. V. J. P. O.* nec qua parte dicti anni id fuerint adepti, *vid. Illustr. DN. RHETIUS. cit. loc. n. & modo realis possessio probetur.* Quo casu turbati in possessione ad normam dicti anni restituuntur *dict. Arr. V. §. 32.* ita ut nec pacta ante interposita, nec transactiones, nec res iudicatae ob publicam salutem obstant, sed potius cassentur. *§. 33. ejusd. Arr.* Quae praecleara Instrumenti pacis dispositio Legum civilium disciplina ne utiquam infirmatur. Nam quamvis Leges de futuris non de praeteritis ferri dicantur *L. 7. C. de LL. & l. 29. in fin. C. de Testam.*, propter jus scilicet per praeterita alteri jam dum quaesitum; Utilitas tamen publica exceptionem patitur, intuitu cujus negotia praeterita, in quantum praepjudicio futuris esse queant, omnino revocari possunt. Cum autem duntaxat praeterita conventiones in alleg. §. 33. irritae pronuncientur, facile colligere est, eas, quae postea inter Dominum & subditos de religionis exercitio fuerunt initae, utique subsistere. Nam prohibitio ad praeterita restricta vim in futura non extendit. *vid. BUR- GOLD. in Notit. Imp. disc. 32. n. 4.*; Quatenus igitur post- hac nihil aliud conventum erit, dictus Annus M. DC. XXIV. pro termino a quo exercitii religionis in praesenti casu sal- tem reputandus veniet. Quod autem porro ad alteram Juris Reformandi limitationem attinet, quae ex speciali Lutheranorum cum Reformatis pacto proficiscitur, ea in *Arr. VII. J. P. O.* continetur, & sequentis argumenti est: ut, si forte

forte Lutheranus Status ad Reformatos, vel hic ad illos, transeat, vel si quis Principatum aut ditionem, ubi sacra alterius partis publice exercentur, seu successionis jure, seu titulo quovis alio, nanciscatur, neuter horum suæ Religionis exercitium in istud territorium possit introducere, sed suæ conscientie, aulicis concionatoribus specialiter ad id constitutis, solus relinquatur. Præterea nonnunquam etiam Juri Reformandi peculiaribus principis ac subditorum pactis certi limites ponuntur, quæ pro lubitu a principe nequam infringi possunt. Nam cum ipsa natura quisque adigatur ad id, quod semel honeste placuit, servandum *arg. L. i. pr. ff. de Pact. salvis naturæ ac conscientie Legibus*, a pactis ejusmodi Princeps haud resilire poterit.

XVI.

Si vero talia pacta nulla intercesserint, nec quicquam de religionis negotio fuerit conventum, potestas haud paulo liberior Principi in ordinando divino cultu competit, & tum pro lubitu unam ex supradictis Religionibus in suo territorio introducere, aut introductam iterum mutare potest; quo casu tamen neminem ex subditis ad amplexandam novam religionem licet cogere, & si illi quiete vivant, nullisqueurbationibus ansam præbeant, iis invitis, præter eam quam profitentur, alia religio salvo conscientie ac publico jure nequam obrudi potest. *J. P. O. Art. VII. FRIEDER. de Proc. Camer. c. 29. n. 3. RUMELIN. ad Auream Bullam Diss. 2. Coroll. 2. & 3. LIMN. l. i. J. P. c. 13. n. 32.* Tyrannis enim est conscientias dominari velle, ut dixit quondam MAXIMIL. II. & nemini ad credendum vim inferenda esse *can. de Judæis V. Diss. XLV.* expresse continetur. Unde inter violentam conscientiarum coactionem ac publici exercitii prohibitionem probe distinguendum est, quarum hæc tantummodo, non remissa, juris Reformandi justis cancellis includitur. Sane

si subditi diversæ Religionis in cæteris officium suum cum debito obsequio atque subjectione adimpleant, patienter tolerandi sunt, & conscientia libera domi devotioni suæ privatim vacare, in vicinia vero, ubi & quoties voluerint, publico religionis exercitio interesse, vel liberos exteris suæ religionis scholis, aut privatis præceptoribus, instituendos committere, ipsis permittendum est. vid. §. 37. *Art. V. J. P. O.* Quod si vero publico religionis exercitio hac ratione exclusi alium in locum migrare desiderent, Dominus territorii invitos eos retinere nequit, sed beneficium emigrandi, quatenus Lege publica ipsis est concessum, factum tectumque, quod ajunt, relinquere tenetur; Quod ipsum an magis voluntatis an vero necessitatis sit, prolixè jam examinare non opus est, cum prægnantibus jamdudum rationibus *Illustris DN. RHET. in alleg. Diff. c. 4. n. 12. & seqq.* deduxerit, illud ex parte subditorum mere voluntatis esse, cujus sententiam hoc loco nostram facimus. Et hæc emigratio regulariter absque detractione ac censu concedenda est *BERLICH. p. 3. concl. 52. n. 55. & WEHNER. in Observ. voc. Nachsteuer*, ac tempus ad emigrandum ex arbitrio judicis pro personarum conditione præfigitur. *LYNK. de Superior. sacr. §. 12.* Cæterum & in eo sæpe laudato *DN. RHETIO* subscribimus, indirectam coactionem in religionis negotio nonnunquam adhiberi, & subditos ad id a principe cogi posse, ut concionibus Religionis, cui ipse addictus est, haud raro interfint, nulla illius, quod prædicatur, credendi necessitate conscientis imposita, modo & hæc coactio non in excessum declinet: quinimo multum hic interest inter ipsam Religionem dissentientium subditorum, paucis an multis discrepet. *vid. sep. alleg. Diff. de Jur. Stat. Imp. circ. sacr.* Præterea sicut Princeps subditos non potest vi adigere, ut suam religionem semel cordibus infixam deserant, ita & subditi e contrario vi & ar-

mis

mis resistere Principi prohibentur, si ille falsam atque erroneam Religionem proponat. Quamquam enim hoc casu non magis principi parendum, quam si abstinendum ab alendo parente per impietatem jufferit; a negatione tamen obsequii non datur transitus ad resistendi licentiam, & licet actus imperii, qui fertur ad illicita, careat effectu suo, scil. obligatione, manet tamen ordo civilis inter imperantes & parentes, quo stante, semper princeps majestate sua defenditur, quam vitia nec inquinant, nec fugant, *vid. BRUNNEM. de Jur. Eccles. c. 2. n. 30.*

XVII.

Porro & in eo eximium est Principis circa Religionem imperium, quod ipsi liceat in Republica Atheos, Hæreticos & infideles coercere. Quodcunque enim ad beatitudinem civilem facit, id subjacet imperio summæ potestatis. Quid autem magis promovet beatitudinem civilem, quam Atheismi coercitio? cujus acerrimi vindices jam olim omnes fere gentes, imprimis vero Athenienses extiterunt, quos per contemptum divini numinis, quod fingebant ipsi, omnia miserari, & imperia everti tandem, longa non unis vicibus experientia docuerat, *vid. GISB. VOET. disp. de Atheism. part. 4. probl. XI.* Nec minus ad tranquillitatem publicam conducit proscriptio & amolitio hæresium, quarum libera propagatione corripitur Respublica ac misere divelli, utinam non multis adeo exemplis possemus comprobare! Quamobrem & iste Imperii circa Religionem articulus paulo sollicitius hic expendendus erit, cum præsertim hoc nostro seculo nullum, hæresium feracius, & pietatis sterilius, extiterit. In Christiana nostra salvifica Religione, quam accommodatissimam regendæ Reipublicæ B. ZIEGL. *de Jur. Maj. l. i. c. 13. §. 8. & seqq.* elegantissime probavit, duo quasi dogmatum continentur genera, quorum alterum ex naturali Theologia, quam

quam homo addiscit in statu rationali suo, alterum ex revelata, cujus, aliunde illuminatus, & motu divino agitur, compos fit, cuique innotescit. Quod ad Theologiam naturalem attinet, certissimum & in propatulo est, civilem societatem aliquam plane subsistere non posse, nisi cives sibi firmiter habeant persuasum, esse numen aliquod omnipotens, omnipræsensque, quod bonas hominum actiones amet, malas vero odio prosequatur, hisque fulmina & pœnas, illis vero præmia paret ac decernat. Hoc igitur cum apud omnes populos natura notum sit, ut nullus plane non in id consentiat, & ut consentiat, sit necessarium, potest certe a Majestate civili non tantum imperari, ut illa naturalis Religio sit penes subditos quoscunque, sed & insuper, ne cui licitum videatur, quicquam adversus eam pro lubitu committere, pro delicti atque impietatis assertæ ratione, aut etiam pro facie præsentis status, pœna in simul præstitui ac definiiri poterit, GROTI. *de J. B. & P. l. 2. c. 20. n. 45. & sequ. conf. prælaud. B. ZIEGL. lib. 1. c. 16. §. 2. cit. lib.* At in iis, quæ naturali religioni Theologia revelata addidit, æqua Principi potestas non est, & illa sanctionibus suis, ut credantur, haud jubere potest, cum ad felicitatem hujus vitæ & beatitudinem civilem directo non pertineant, & præterea in iis profusus spontanea fides requiratur. Breviter, ut credatur, esse Numen aliquod omnia gubernans, & ut illud sancte in Republica colatur, Princeps equidem præcipere & refractariis supplicia etiam irrogare potest. Nam absque hac naturali religioni nulla societas civilis potest conservari. Ut vero credatur Numen illud esse unum in essentia, & trinum in personis, & quæ alia verbum Dei nobis revelavit, per leges nemini necessitas imponi, nec in secus credentes pœna decerni potest. Nam fidem in his sub pœna exigere, est velle imperare intellectui qui imperium non audit, & objectum, quod
hoc

hoc loco rati habendum proponitur, & paritio, i. e. rati habitio cujuscunque veritatis supernaturalis seu theologicæ, non per naturam, in quam solam, cæteris paribus, magistratui imperium est, sed per solam supernaturalem gratiam cognosci & præstari potest. Præterea nec directe officit tranquillitati publicæ, si nonnulli subditorum erroneam de DEO opinionem foveant, sed tum demum, si privati ejusmodi errores turbarum semina in publicum dispergant; quibus præsuppositis nunc facile colligere erit, quid Christiano Principi circa Atheos Hæreticosque liceat. Sane qua pena Athei sint cohibendi, fere inutilis est disquisitio, non quod rari adeo sint, sed quod plerique vestigia Epicuri premanent, de quo CICERO *L. i. de Natur. Deor.* refert, *ne in Atheismum offensionem caderet, verbis reliquisse Deos re ipsa autem sustulisse.* Plurimi profecto sunt, qui simulata sanctitate ore & lingua Deum profitentur, clausum vero in pectore perfectum Atheismum tenent, quare de Atheorum cærcitione nihil amplius commonefacimus, quam quod liberrimum in eos Princeps habeat imperium, si atheismum vel scriptis, vel alia ratione palam profiteantur, & pœnis acerbissimis hoc malum esse extirpandum. De Hæreticis vero non idem est judicium, sed cum his mitius putamus procedendum, nec enim directe hæreses tranquillitati publicæ officunt, nec tam perniciosi sunt societatibus civilibus, qui Numen aliquod, false licet & erronee, formidant, atque horrent, quam qui penitus inficiantur. Id equidem ultro fateamur, non parum ad bene esse Reipublicæ conferre, si omnes corruptelæ & falsa de religione dogmata, eliminari queant, & quod possit, imo teneatur quilibet, penes quem summum est imperium, subditos, falsis dogmatibus seductos, ad veram fidem invitare; quod fieri potest tum sedula & diligentia, quam procurare debet, institutione, & refutatione solida opinio-

opinionis adversæ, tum omnis injuriæ & violentiæ averfione ab Ecclesia, quam ipse fovet, tum denique elargitione beneficiorum sæpe extra ordinem instituenda, ut pluribus docet CONRING. *ſæp. cit. Diff. circ. fin.* Sed quod, his remediis frustra adhibitis, poſtea ferro & igne in eos favire, ac detonare queat, rectiffime negatur. Nam nec hoc modo Servator noſter fidem propagari juſſit, nec primitiva Eccleſia hanc violentam propagationem ullo tempore probavit, vid. CONRING. *cit. Diff. tb. 97. & ſeqq.* nec demum religio coactionem patitur, quippe quæ in mente ac intellectu radicata omnem externam coactionem reſpuit. Eleganter THUAN. *in præf. oper. ſui. Alia omnia pro arbitrio civilis magiſtratus, atque adeo Principis ſanciuntur; ſola Religio non imperatur, ſed ex præcepto veritatis opinione, accedente divini numinis gratia, bene præparatis mentibus infunditur; Ad eam cruciatus nihil valent, quia obſervant potius animos, quam frangunt, aut perſuadent. Quod de ſua illa ſapientia tam magnifice prædicarunt Stoici, hoc nos multo juſtius de Religione dixerimus. Nam ubi quis religione ducitur in eo nullum habent momentum vexatio & dolor &c. Nec minus egregie alius quidam Scriptor Gallicus Pelletierius: Certe la conſcience ne veut eſtre regentee la dagne a la charge, ne dependant d'un commendement rude & violent: ains elle ſe apprivoiſe, elle ſe inſtruit & rend capable de ſon ſalut par la douceur, par la perſaſion & par les prenes aimable de la vray doctrine.* Addantur quæ prudentiſſime ſub perſona Ibburanis, JOH. BARCLAJUS diſſerit *L. 2. ſua Argened.* Quicquid etiam Pontifici afferant in contrarium, aliter profecto ſtatui non poteſt, quandoquidem fides tota conſiſtit in actibus internis; actus vero interni a nulla poteſtate externa præcipi aut imperari poſſunt. Nulla enim poteſtas humana, quantumcumque etiam ſit, ſuper internas mentis noſtræ actiones plenam & legitimam autoritatem haber,

habet, & præterea Princeps nulla potestate gaudet subditos compellendi, ut hoc vel illud interius opinentur, aut aliquem castigandi, quod hanc vel illam opinionem in mente sua defendat. vid. ZIEGL. *cit. loc. p. 312.* Unde nec hæreticus, qua talis, solius hæreseos nomine pœnis & suppliciis externis coerceri potest. Cæterum quia tamen voluntatis opus est, suum de religione sensum, vel tegere vel profiteri, etiamsi intellectus erroneus superari forte nequeat; nec pœnis etiam propositis, ut credat aliter, possit adigi: Potest omnino Majestas prohibere, ne falsos conceptus suos in publicum quis proferat, & scandalum præbeat Ecclesiæ, addita etiam pœna insimul, si quid commiserit adversum, *c. rescandæ 24. q. 3. l. 1. C. de SS. Eccles.* Quanquam enim actibus internis Leges directo & a priori applicari nequeant, arg. *l. 13. ff. de pen.* potest tamen id fieri a posteriori, & indirecte, quatenus exterius progrediuntur. *L. 6. C. de his, qui ad Eccles. confug. L. 5. C. ad L. Jul. Maj.* Hinc pariter Princeps prohibere poterit, ne seditiose aut turbulente verum oppugnetur, & falsum defendatur, cum actus hi omnes ab arbitrio pendeant humano, & imperio subjaceant. Quinimo ultimum etiam supplicium princeps decernere poterit, sicubi fuerint hæretici, qui dogmata sua seditiose spargant, aut injuriose divino numini insultent CARPZOV. *Prax. Crim. p. 1. q. 44. n. 41.* LYNK. *de Super. fac. §. 13.* ac omni correctione frustra adhibita, omnique sanioris vitæ spe deperdita, factiones Reipublicæ frequentes machinentur. Quibus circumstantiis concurrentibus demum opinio DIDACI COVARRUVIÆ *Tom. 2. Resol. l. 2. c. 10. n. 10.* CORASII *3. Misf. c. 8.* PEREZII *ad tit. C. de hæret. TIBERII DECIANI l. 5. tract. crim. c. 40. & 42.* & aliorum ex Pontificiis procedit, & nemo propter solam hæresin, sed tum demum, si falsa dogmata disseminando motus cieat in Republica, vel aliis scandalis detestabilibus tranquillitatem publicam disturber, ultimo supplicio afficiendus est. Nam soli externi actus, non vero inmanentes illi, quibus hæresis imprimis radicitur, temporali jurisdictioni subjacent. Nec obstant Leges, quæ in contrarium ex

Codice JUSTINIANO afferuntur, cum illi aut de alio casu, ut fit in l. 4. C. de heret. (sc. de cassatione ultimarum voluntatum, item de accusatione & memoriæ damnatione in morte i. e. post mortem instituenda) aut de personis se taliter, ut modo dictum est, gerentibus disponant vid. l. 8. Et u. C. de heret. l. 2. ff. de Colleg. aut demum male ex Codice THEODOSIANO a TRIBONIANO descriptæ atque ab eo interpolatæ sunt, vid. l. 5. C. de heret. Et l. 2. C. ne sanct. baptis. it. vid. JAC. GOTHOFR. ad Cod. THEOD. Tit. de Heret. Quod si quæ forte aliæ non minus acerbæ constitutiones inveniuntur, ea vel de hæreticis blasphemis aut seditiosis itidem intelligendæ sunt, vel pœnas continent in terrorem tantum præstitutas, quas nunquam executi sunt Imperatores, ut de Theodosio expresse testatur SOZOMENUS l. 7. c. 12. vel ab Imp. sacrarum literarum fere ignaris, ad suggestionem Episcoporum quorundam sanguinariorum, & qui ex animi impotentia parum recordati sunt, quod fides non cauteriis inurenda, sed instillanda rationibus, sunt conscriptæ. Præterea nec propter solam hæresin bona hæreticorum statim publicari possunt, inveniuntque parum præsidii, qui secus statuunt, in *Authent. Gazaros C. de Heret.*, qua simpliciter, & non attenda distinctione inter hæreticos magis & minus improbos, quæ ex L. 4. Et 19. C. eod. alias elicitur, nec respectu habito, an liberos orthodoxos habeant, vel non habeant, quorumvis hæreticorum bona publicantur. Pars enim Juris Civilis rescriptum illud Cæsaris FRIEDERICI haud est, quia extra libros nostros earum constitutionum numero habetur, quæ extravagantes appellantur, & dubiæ autoritatis sunt; vid. WISSENB. ad Cod. Tom. 1. p. 32. Quinimo non facile, nobis persuaderi, patimur, Imperatorem, cui Pontifices fuerunt insensissimi, in gratiam eorum hæc rescriptisse. Similiter plane nihil apud nos autoritatis habet *cap. Vergentis ro. X. de heret.* Quid enim ad Pontifices attinent bonorum confiscationes, quibus Servator noster adeo se non immiscuit, ut ne arbitri quidem officio fungi, & inter fratres hereditatem dividere voluerit? *Luc. XII. v. 13. Et sequ.* Postremo autem, quid Recessibus Imperii, & aliis Constitutionibus, in hæreticæ doctrinæ disseminatores sit statutum, in vulgus notum est, vid. R. J. de Anno 1529. §. 1.

Draht

Nachdem auch k̄niglich, de Anno 1544. §. Nachdem auch die schädlic en
 & de Anno. 1555. §. Nachdem auch die Chur - Fürsten, & pariter proli-
 xa haud eger demonstratione, quinam pro Hæreticis hodie sint ha-
 bendi. Nam satis perspicue id ipsa verba Instrumenti Pacis do-
 cent Art. VII. in fin. Præter religiones supra nominatas (Lutheranam
 scil. Catholicam & Reformatam) nulla alia in sacro Imperio Romano
 recipiatur vel toleretur.

XVIII.

Ulterius ad summam circa Religionem Potestatem etiam Sy-
 nodi pertinent, quæ mandato principis Religionis & Disciplinæ
 Ecclesiasticæ constituendæ, vel conservandæ gratia coguntur. Va-
 rias vocabuli acceptiones studiosè hic conquirere, copia rerum,
 quam hæc pagina vix capit, haud permittit; exacte eas GROTI-
 US proposuit de Imp. summ. Pot. circ. sacr. c. 7. §. 1. ad quem feliciter
 de verbis ablegamus. Hic nobis Synodus conventus est pium,
 eruditorum & gravium virorum, ab Ecclesiis, ex omnibus
 earum ordinibus, ad legitimam, & summæ potestatis imperio fa-
 ctam, convocationem, propterea missorum, ut de fidei controver-
 siis & disciplina ex Verbo DEI discipiant & judicent, vid. ZIEGL.
 de Jurib. Maj. p. 177. Ut cunque autem haud illibenter audiamus,
 qui Synodos ad sopiendas de fide controversias simpliciter neque
 necessitate præcepti, neque necessitate mediæ esse necessarias, affir-
 mant, vid. HENNIGES de Summ. Imp. Pot. circ. sacr. c. 8. §. 2. nihi-
 lo secius defendi posse arbitramur, eas necessarias esse neces-
 sitate expediendi, ut vocant, h. e. ut finis iste, qui a Christianis
 ex scriptura singulatim etiam haberi potest, ab iisdem conjun-
 ctim per unicum illud controversiarum decidendarum medium,
 Scripturam sacram scilicet, acquiratur melius, & ut plures Ecclesie
 particulares in unitate professionis & honestate morum perseve-
 rent. Ad hæc ut Synodi ad imperium Summæ Potestatis referri
 queant, sufficit, eas insignis esse utilitatis, ut ut neququam necessita-
 tis absolutæ sint. Nam ad imperium principis spectant, non so-
 lum quæ necessaria sunt in Republica, sed etiam quæ utilitatem
 præstant, & Reipublicæ tranquillitatem quocunque modo pro-
 movent. Jam vero si in Republica, tam in sacris, quam civilibus
 bene

bene constituta luxuriantia inopinato ingenia exsurgant, & novas in divinis controversias excogitando turbas Reipublicæ minentur, certe ad veritatem cœlestem asserendam, & declinandas turbas imminentes, multum synodi & eruditorum ac moderatorum hominum collationes conferent, & quod alter vel etiam plures peremeram statuunt, ab aliis, vel uno etiam ex sacris literis corrigi ac emendari poterit. Incassum igitur laborant, qui Potestatem circa Synodos dubiam Principibus reddere conantur, nec juvantur eo, quod, primis Ecclesiæ temporibus nullam Synodum Imperatorum Gentilium autoritate, sed ex mero Episcoporum arbitrio, habitam fuisse constet. Quid enim infelicia opponunt Christianæ Religionis tempora? Quid gravia fata, & per patientiæ specimen probatam fidei constantiam? Certe sicut navis, si nauclero suo destituitur, propterea non negligit conservationem sui, sed opem undecunque inter vectores sollicitat. Sic pariter Ecclesia primitiva in crudelissimis persecutionibus rectore in externis destituta, non ita ut volebat, sed ut poterat, se sustentabat, & Episcoporum precaria opera ad convocandas Synodos utebatur. Postquam autem ad Christianos Principes summa Imperii transiit, & jam Religio ipsa eorum Regimen expetiit, simul quoque cura hæc ad eos devoluta est, ut concilia aut synodos, sicubi opus esset, convocarent, suaque indicerent autoritate; imo sine permissione bonorum ac religiosorum principum citra coitionis ac factionis suspicionem ab Ecclesiasticis personis nulli conventus *L. 15. C. d. Episc. & Presbyt.* ex hoc tempore institui potuerunt. Ut hoc innumeris exemplis ex antiquis Ecclesiæ Christianæ monumentis illustremus, nec nobis liberum relinquunt coarctandi Exercitationis fines, nec exigit necessitas. Provocamus hac in parte denuo ad BRUNNEMANNUM supra Thesi XII. a nobis allegatum, nec non ad ZIEGLERUM *d. Jurib. Maj. c. 15. §. 5. & seqq.* qui hæctenus dicta egregiis exemplis sufficienter declararunt. Si vero nec his luminibus contentus sis in re meridiana luce clariori; BINIUM, BEVEREGIUM, DORSCHEUM, & alios, qui de Conciliis ac Synodis scripserunt, consulas, qui omni scrupulo te facile levabunt. Nos ad divisionem Synodorum, qua illæ in Oecumeni-

cas ac Topicas vulgo discernuntur, absque ambagibus nunc pro-
peramus, quid circa posteriores nostris Principibus imprimis li-
ceat exposituri. Nam, cum Oecumenicas seu Generales institue-
re, non in eorum potestate, sed solius fere Cæsaris esse videatur,
& in super pro præsentis rerum facie Concilium Oecumenicum in
Ecclesia Christiana haud amplius sperari queat, merito relinqui-
mus a tergo, quæ huc non pertinent, & quæ præterea inaniter ex-
penderentur. Nec poro ipsis Topicis prolixè nimis insistere,
consilium est, sed paucis hæc nostra est sententia: & convocatio-
nem synodi, & ejus directionem & confirmationem denique eo-
rum, quæ conclusa sunt in Synodo, ad principis imperium spe-
ctare. Sane Synodum non tantum convocare Princeps, sed
etiam personas vel ipse, vel per alios eligere ac designare potest,
quot & quæ concilio aut Synodo interesse debeant, nec non quo
loco aut quo tempore Synodus habenda sit, a mera ejus determi-
natione pender. vid. HENNIGES *de Summa Imp. Pot. circ. sacr. c. 8.*
§. n. Convocata vero Synodo, & directio & defensio ejus prin-
cipi incumbit. Cum enim fieri possit, ut turbæ excitentur ab in-
quietis hominibus, & ex mutuo contradicendi studio gravior ali-
qua dissensio oriatur, aut supprimatur veritas enormi ac impuden-
ti libidine altercandi: Principis utique hic munus erit, coactiva
jurisdictione ordinem in concilio imperare, disceptationes mode-
rari, vim externam prohibere, & penas temeritati debitas a turba-
toribus repetere. vid. GROTIUS *sup. alleg. loc. c. 7. §. 13.* Imo & judi-
cium Princeps in ipsa Synodo de rebus, quæ ibi agitantur ferre
potest, nam discretivum judicium in sacri, etiam Laicis compete-
re, & solum directivum ad verbi divini ministros pertinere, supra
Thesi XII. a nobilis dictum est. Quid ni ergo Principis judicio
in Synodo quoque locus sit, cum ipsi in sacris divino insuper ac
naturali jure imperativum judicium conveniat? Postremo, finita
tandem Synodo, iterum quod agat, Princeps habet, & in quo Ma-
jestatis suæ vires exerat. Tum enim ne irrita sit Synodus, decre-
ta decenter legitimeque facta confirmare, sancire, & in publicum
præscribere tenetur; alias enim nisi potestas *νομοθετική* accesserit,
omnis evanescet Synodi autoritas, & in nudum disputationis certa-

mem desinet. Nam non Decreta & Canones Conciliorum illam ex se auctoritatem habent ut unumquemque statim obligent, sed demum accedente auctoritate ac confirmatione principis; quam tamen nec coeco impetu mox Princeps iis impertiri debet, sed dogmatibus prius juxta verbum Dei, canonibus vero ad prudentiæ regulas examinatis; quo facto demum eorum veritate atque utilitate cognita, confirmatione principis recte muniuntur. *vid. GERHARD. JOH. VOSSIUS d. Jur. Magistr. in reb. Eccles. p. 41.* Cæterum cum Colloquia etiam multum faciant ad verum scripturæ sensum indagandum, si inter Orthodoxos ac Heterodoxos legitime instituuntur, & horum ordinatio merito Principi vindicanda est, quippe ad quem omnium illorum cura pertinet, quæ Ecclesiæ ac Reipublicæ salutaria videntur. Differt autem Colloquium a Synodo præcipuè in eo, quod in synodis definitive controversiæ & quæstiones deciduntur; in colloquiis vero nihil proprie decernitur, sed tantum inquisitio instituitur in utriusque partis argumenta, & quantum fieri potest inter dissentientes tentatur conciliatio, ut exemplo suo comprobatur celebre hujus sæculi Colloquium Thoruniense. *vid. ZIEGLER. cit. loc. p. 308.*

XIX.

Nihil moramur quæstionem, quam alias Dd. summo studio ac cura hic enodare solent: Liceat ne Principi absque synodo in rebus sacris aliquid statuere? Nam illa tum ex ipsa summæ potestatis indole, tum etiam ex natura synodorum facile resolvitur potest. Si enim summa potestas sine Synodo non imperare potest, quod potest alias cum Synodo, sequeretur, quod per se non summa esset, sed partem imperii a Synodo acciperet: cumque porro nemo det, quod non habeat, istud etiam ulterius sequeretur, aliquod summum imperium esse penes Synodum, quod tamen nec divinis nec, humanibus legibus ipsi unquam tribuitur, nec ut, tribuatur, summi imperii indoles permittit. Cum enim ordo semper detur cum respectu ad aliquod primum, id autem primum & summum solum debeat esse atque unicum, alias primum esse non possit; itaque duo summa constitui non possunt, salva summa Reipublicæ Majestate, salvoque Ecclesiæ ac Reipublicæ discrimine.

Præ-

Præterea ad ipsos Synodos quod attinet, eas neque necessitate præcepti, neque necessitate mediæ simpliciter ad sopiendas fidei controversias esse necessarias, modo dictum est, unde eas equidem non sine justa causa a principe recusari, bene tamen omitti ex justa causa posse, nunc sua sponte fluit, & perspicuis exemplis a GROTIO *cit. loc. §. 4. & 5.* declaratur. Fulus hæc persequi, frustranea omnino esset opera; quamobrem recto pede ad Legislativam Principis circa religionem potestatem nunc transgredimur, & imprimis ad eam quidem, quæ circa partes Religionis singulas versatur, cum, quid circa totum religionis corpus ipsi liceat, jam supra in capite de Jure Reformandi satis sit expositum. Gaudere Principem Legislativam in singulis Religionis partibus autoritate nec multis adstruere rationibus, nec docere exemplis, nec illustrare antiquis testimoniis necesse est. Relinquimus libenter laudem suam industriæ HENRICI HENNIGIS, qui *in tract. sepe alleg. de Summ. Imp. circ. sacr. pot. p. 35. & seq.* varias, tam ex legibus civilibus, quam Reversibus Imperii, de sacris sanctiones sedulo congescit. Ipse fulgor summæ potestatis, qua quilibet Princeps in sua ditione pollet, nitidissimum hunc tui radium facile sibi vindicat, & exemplis omnibus experientia quotidiana major est. Sunt autem illa, de quibus princeps hic leges ferre potest, duplicis imprimis generis, eoque vel ad ipsam fidei substantiam & salutis summam pertinent, vel ad externum cultum ordinandum, ut *ἐν ἑκαστῶν τῶν κειμένων* in Ecclesia cuncta peragantur *1. ad Corinth. 13. v. 14.* Priora quod attinet, dum circa illa Legislativam potestatem Principi asserimus, neutiquam id ita capiendum, ac si tam late pateat principis potestas, ut novos condere fidei articulos, aut nova instituire sacramenta possit. Talia enim penitus in se sunt immutabilia, & terminos humanæ potestatis atque politici imperii egrediuntur. Neque enim quicquam potest ad salutem credi, nisi quod Deus ut tale patefecit, neque aptum divinæ gratiæ applicandæ instrumentum esse potest, nisi quod a Deo ipso isti usui est assignatum. At vero ut salutaris doctrina sancte custodiat, atque sincerè sine ullo additamento hominum ex verbo Dei proponatur, id utique spectat ad principis imperium, ipsique curæ cor-

dique esse debet, quo facit imprimis *L. 6. C. de SS. Trinit. vid. GROT. cit. loc. c. 3. num. 11.* Præterea si dubium de intellectu Scripturæ Sacræ oriatur, itidem ad principis Imperium pertinet, Theologis cordatis in consilium adhibitis, publica sanctione id decidere. Cum enim Deo non placuerit, Scripturam Sacram ita nobis non proponere, quin variæ de ejus sensu opiniones nasci possent, nec immediata revelatione hodie nos illuminet, reliquum erit, ut subditi e Republica aliquam suam faciant, quæ electio cum privatæ autoritati nequeat relinqui propter turbamur dissensionumque metum, per ea, quæ Mæcenas apud DIONEM CASIUM *Lib. 52. hist.* adducit; sola tunc hoc intuitu restabit amplectenda, quam Princeps, Orthodoxis Theologis in consilium adhibitis, divinæ voluntati convenientissimam judicat. THABOR *de Regim. Eccl. sect. 2. th. 35.* Hinc quoque Princeps prohibere potest, ne de Catholica fide publice quilibet contendat, sicuti & hoc ipsum expresse interdictum legimus in *L. 4. C. de SS. Trin.*; quam aliqui de disputatione tumultuosa saltem intelligendam putant, nos vero & de doctrinali accipiendam arbitramur, si falsâ dogmata suscipiantur defendenda, & scandala exinde oriantur. Nam non solum peccatis & moribus improbis, sed falsis etiam dogmatibus, veram fidei doctrinam impetentibus, scandalum præberetur. Habent se illa ut fermentum, quod modicum etsi sit, totam tamen farinæ massam inficit; ut gangræna, quæ totam sensim carnem depascitur, & in toto corpore serpit, ut lepra & scabies contagiosa, qua totum ovile corrumpitur, imo demum, ut scintilla, quæ exigua licet sint, fomitem tamen & nutrimentum si invenerint, integras ædes urbes & salus latissimos comburunt. *vid. Illustris DN. de RHEZ sep. alleg. Diss. c. 3. n. 12.* Principiis igitur obstare oportet, ne vires accipiat, quod ita præberetur scandalum; quod bene olim Constantinus, & alii post eum Imperatores adverterunt, qui quaestiones inutiles Schismatibus cavendis præciderunt, *vid. rot. Tit. in Cod. Theodos. de his qui de religione contendunt*, nec minus prudenter id novissime reolverunt animo Duces Brunovicenses & Luneburgenses Linæ GVELFERBYTANÆ Serenissimi, qui duobus abhinc annis omnem de nova *Chiliasmi* controversia tam publicam, quam

quam privatam disputationem, institutionem atque cum exteris collationem in suo territorio Edicto elegantissimo prohibuerunt, & omnibus erroribus, quibus purissimus Evangelicæ doctrinæ nitor potuisset obscurari, prævenērunt saluberrime; quod utinam imitentur omnes, quibus summa imperia in manu sunt!

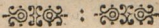
XX.

Et hætenus quidem de credendis, quantum in iis princeps possit, abunde actum est. Videamus nunc quomodo in cæteris, quæ ad decorum & externum ordinem in Ecclesia conducunt, nec verbo Dei expresse definita sunt, Legislatoriam potestatem exercere possit. Pertinent huc primo ritus & ceremoniæ, quæ in Ecclesia sacris actibus adhiberi solent. Sic usus luminum, candidæ aut aliterius vestis in peragendis sacris, signi crucis, exorcismi, & similium totus subjacet Principis arbitrio. Videbit tamen Princeps ne adiaphora talismodi in Ecclesia inveterata temere cum infirmorum scandalo immutet, quam in rem optime MACHIAVELLUS, licet alias multa pesime: *Principi, o quelle Rep le quali si vogliono mantenere incorrotte hanno sopra d'ogni altra cosa ad mantenere incorrotte le cirimonie della loro religione, & tenere le sempre nella lor' veneratione: perche nessun maggiore inditio si puote havere d'ella rovina d'una provincia, che vedere dipreggiato il culto Divino, vid. Disc. ejus sup. Liv. 1. 1. c. 12.* Arridet hic nobis præ cæteris sententia CONRINGII in sep. alleg. Diff. 1b. 20. & 21. ubi explicat, qua ratione quædam ceremoniæ juris gentium, quædam juris civilis dici queant. Sicut a Jure Gentium temere deflectendum non est, ita, quod ipsi Apostoli eorumque successores constituerunt, iidem temere non est immutandum, vid. B. SECKENDORFIUS in Deutschen Fürsten Staat p. 2. c. 11. p. 296. Porro & alia quoque, quæ secundum se, ipsamque rei substantiam, divinitus sunt præcepta, & ex hoc humanam transcendunt potestatem, quoad circumstantias tamen locumque & tempus agendi, Principis dispositioni liberæ similiter relicta sunt. Ita præcepit Deus docere Evangelium, & administrare Sacramenta, quibus vero diebus & quora dici hora doceri, celebrari, hocque fini cæteris convocari debeant, aut possint, humano arbitrio commisit, vid. ZIEGL. de Jur. Maj. p. 39, Eandem classem respicit

Jus

Jus ferias ordinandi, quod Imperator *Tit. C. de Feriis* nomothetice exferit, idque satis latos habet fines, cum præter sanctificationem diei Sabbathi alium Biblia non injungant. Princeps vero pius dum agnoscit, DEUM nunquam nimis coli, merito alios quoque dies cultui divino consecrat, modo Deum directo inde coli nec superstitionibus ansam dari sibi habuerit pervasum. Quod Jus ferias ordinandi Statibus imperii vi superioritatis territorialis non minus, quam ipsi Imperatori competit *vid. Illustr. DN. de RHETZ cir. aiff. c. 3. n. 14.* Neque inferiori Magistratui quicquam hic relictum est, nec obstat *L. 4. ff. de Feriis*: quæ non de nova feriarum institutione, sed de ordinatione institutarum loquitur: adeo, ut Magistratus inferior ne quidem jejunii diem propria autoritate imperare possit, ut recte contra WESENBECIUM notat HAHN. *ad tit. ff. de Feriis n. 4.* Et hoc jus ordinandi ferias fortiter sibi status imperii asseruerunt, dum superiori seculo novum Calendarium, quod Papa GREGORIUS XIII. vultuoso plane supercilio obtrudere volebat, rejecerunt, quod in eo nova festorum dierum præcipiebatur observatio, ratione excusationis hac publice objecta: non Papæ, sed Principis cuiusvis esse, in suo territorio de his disponere, *vid. REINKING de Regim. Eccles. ac Secul. l. 3. cl. 1. c. 2.* Uterius huc etiam pertinet jus ordinandarum precum, quia & ipsæ non tantum ad pietatem & publicam devotionem, sed etiam ad externum divinum cultum faciunt, & quia in illis certarum personarum, earum imprimis, quæ Ecclesiæ & Republicæ salutem operam impendant, prospera incolumitas DEO commendatur. Id vero decenter & bono ordine ut fiat, Principis utique est disponere, quemadmodum & omnia alia, quæ quovis modo ad populum e suggestu vel altari promulgari atque pronuciari debent, ejus inspectioni subjacent, *vid. Nov. 137. c. 6.* Denique de Disciplina Ecclesiastica, & moribus Clericorum, nec non de causis Ecclesiasticis, quæ indirecte ad Religionem pertinent, Princeps etiam leges promulgare potest; sed hunc articulum Legislatoriæ potestatis merito silentio hic præterimus, cum ad alterum caput propositæ tractationis scilicet *ad Potestatem Principis circa Personas Ecclesiasticas* pertineat. Quamquam autem ex his omnibus satis perspicue pateat, ipsam Ecclesiam ex se nullam plane Legislativam habere potestatem; Nihil tamen obstat, quo minus Legislativa aliqua facultas Ecclesiis, Pastoribus, atque Presbyteris ab ipso principe cumulative conferri queat, *vid. GROTIUS citat. tract. c. 8. §. 10. & n.* Imo ultimo hoc probe notandum est, in omnibus circa sacra conficiendis constitutionibus, quod materiam earum concernit, non prorsus excludendis esse Ecclesiæ Ministros, sed ut illic in consilium adhiberi, non quidem, ut legem ipsi faciant, aut quod vim ea non habeat sine Theologorum concessione & consensu; Sed quod in præparanda materia constitutionis Ecclesiasticæ illi suggere optime atque suppeditare queant, quid proficuum, quidve minus accommodum Ecclesiæ suæ esse soleat. *Vid. PETRUS de MARCA de Concord. d. Sacerd. & imp. L. 2. c. 6. n. 6.*

XXI. Ut postremo Jurisdictio correctrix & vindicatrix eorum quæ in Leges Ecclesiasticas peccantur, multis rationibus Principibus vindicetur, & singulæ ejus perlustrentur partes, partim non opus est, partim ipsum hoc institutum nostrum, quod jamjam præter intentionem ultra justum Academicæ Exercitationis modum sub manu crevit, non permittit. Potissima ejus capita in antecedentibus omnia fere jam representata sunt, quæ restant autem commodius in reliquorum Potestatis circa sacra capitum tractatione poterunt explicari. Sit igitur in præsentia labori finis, DEO vero

ULB Halle

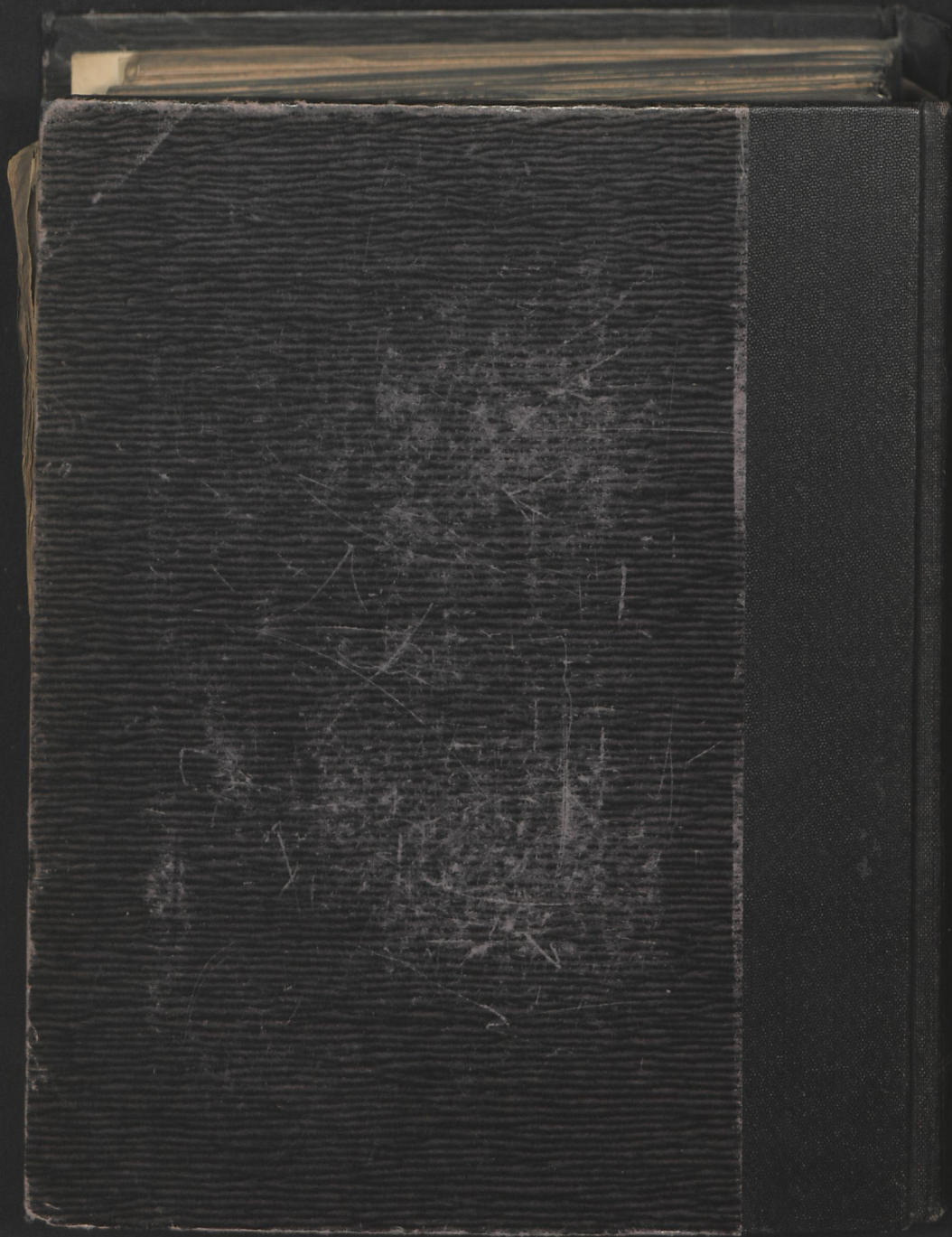
3

005 361 702

VD 17

EXERCITATIO IVRIS PVBLICI
DE
POTESTATE PRINCIPIS
CIRCA RELIGIONEM

Oder:
Von der Macht und Gewalt eines Landes
Herrn gegen der Religion

QVAM
P R A E S I D E
FRIEDER. AVGVSTO
Lüedecens
I. V. D.

IN AVDITORIO ICTORVM
AD D. AVGVSTI MDCXCIV.
PVBLICE DEFENDIT
LOTH SIEGMVND DE MINCKWITZ
EQVES LVSAT.

VITEBERGAE, RECUSA IN OFFICINA HAKIANA.
MDCXXXVII. (7)